

પ્રાર્થના

મહાપ્રાભાવિક શ્રી કેશરિયાજી તીર્થ અંગે તપસ્વિની જલદ બહેને ફરીથી ચોવિહારા ઉપવાસ આદર્યા છે. તેમના ઉપવાસને ૨૫ દિવસ પૂરા થયા છે. તેમની તબિયત ચિંતાજનક હોવાના સમાચાર મળતાં સર્વત્ર ચિંતાની લાગણી ફેલાઈ છે. તેઓ સત્વર સુખસાતા પૂનઃકે પારણાં કરી શકે એવી પરિસ્થિતિ જલદી ઉપસ્થિત થાય એવી અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

—ત્રી

धमाल एवं फागु संज्ञक कतिपय और रचनाओंको उपलब्धि ले. श्रीयुग अजरचन्द्रजी नाहटा

“जैन सत्य प्रकाश”के क्रमांक १३२ में प्रो. हीरालाल कापडियाके लेख (क्रमांक १२६-२७ में प्रकाशित) की अनुपूर्तिरूप मेरा एक टिप्पण “दो और फागु काव्य” शीर्षक प्रकाशित हुआ है । उसके पश्चात् विगत २॥ वर्षों में नवीन अन्वेषण द्वारा कतिपय और फागु काव्य उपलब्ध हुए हैं, उनकी सूची नीचे दी जा रही है:—

- १ हेमरसनसूरि फागु, गाथा ११ विनयचूचा (हमारे संग्रहमें) ।
- २ गुर्वावली फागु, गाथा १६ खेमकुशल, प्र. ऐ. जै. का. संग्रह ।
- ३ रावण पार्श्वनाथ फागु, गाथा २१ हर्षकुंजर (हमारे संग्रहमें) ।
- ४ नेमि फागु, गाथा ३० कनकनोम (रणभंगोर) बीकानेर भंडार ।
- ५ नेमि फागु गाथा ४२ जयनिधान, श्रीपूज्य गुटका ।
- ६ ,, ,, विजयदेव, पंजाब भंडार सूची ।
- ७ ,, गाथा २६ डूगर (सं. १५३५ लिबिल) जै. गु. क. भा. ३. पृ. ४९२ ।
- ८ ,, गाथा २२ कान्ह (सं. १५४९ लि.) (हमारे संग्रहमें)
- ९ ,, गाथा ५ समरा (सं. १५४९ लि.) ,,
- १० ,, गाथा ४२ गजसागरसूरिशिष्य. (१६६३) जै. गु. क. भा. १ पृ. ४८३ ।
- ११ वासुपूज्य मनोरमफागु, कल्याण (१६९६ थरोद) जै. गु. क. भा. १ पृ. ५७५ ।
- १२ नेमि फागु, गाथा २२ लब्धिविजय प्र. जैन युग, वर्ष ३, पृ. ३५९ ।

ટાપ્ટવના શીખ પાનાર્થી ચલુ]

[અનુસંધન ટાપ્ટવના શ્રી ન પાને

॥ॐ अर्हम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितितुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

जेशिंगभाईकी बाडी : घीकांटा रोड : भमदावाड (गुजरात)

वर्ष १४ ॥ चिह्न सं. २००५ : वीरनि. सं. २४७५ : छ. सं. १६४६ ॥ क्रमांक
अंक ६ ॥ इंग्लिश वडि १ : अंगणवार : १५ मी माथे ॥ १६२

श्रीजयशेखरसूरिकृतं

श्रीजीरापल्लीपार्श्वनाथ-स्तवनम् ।

सं० पूज्य मुनिमहाराज श्रीरमणिकविजयजी

[मन्दक्रान्तावृत्तम्]

श्रीवामेयं विधुमधुसुधासारसारस्वभावं,

न्यायापेतोद्धतमतिचमत्कारकारिप्रभावम् ।

जीरापल्लीपदमविपदं वारिदच्छायदेहं,

निःसन्देहं विमलकमलकेलिकेहं स्तुवेऽहम् ॥ १ ॥

स्फाराकारा ननु जिनपते ! दृश्यते तेऽत्र मूर्तिः,

स्फूर्तिस्तस्याः पुनरनुपमा विश्वविश्वप्रसिद्धा ।

शौण्डीराणां न खलु महिमा मूर्तिमात्रानुयायी,

यद्बालोऽपि प्रबलकरटिध्वंसधीरो मृगारिः ॥ २ ॥

चौराचारप्रचुरचरटव्यालमालाकराले,

प्रायो यस्मिन्नलभत पुरा न प्रवेशं मनोऽपि ।

तं लङ्घन्ते गुरुगिरिपथं साग्रप्रतं वीतशङ्का-

तङ्गा गेहाङ्गणमिव भवद्भक्तिदक्षा मनुष्याः ॥ ३ ॥

येषां क्रीडा परधनपरप्राणसंहाररूपा,

भूपाः सर्वेऽपि हि बहुबला येषु कुण्ठस्वरूपाः ।

जीरापल्याः पथि विचरतां सोदरन्त्येव तेऽपि,

स्तेना येनानुपमितिबलो रक्षकस्वं जिनेश ! ॥ ४ ॥

सार्थः प्रार्थ्यो न च न च बलं कापि कस्याप्यपेक्ष्यं,

भूयो भूयो गहनगहनो गाहनीयश्च पन्थाः ।

एकैकस्यापि च विचरतस्त्वत्प्रसादेन मार्गो,

जीरापल्याः परपरिभवो नैव भूतो न भावी ॥ ५ ॥

ये त्वद्ध्यानोपगतमतायो दूरदेशेऽपि तेषां,

स्वस्थानस्थः स्थगयसि रुजः प्राणिनां प्राणतोऽपि ।

नासम्भाव्यो भवति भवतो भावितोऽयं प्रभावः,

सूरो दूरोऽपि हि न सहते लोकमध्येऽन्धकारम् ॥ ६ ॥

मुक्ता वैधैरपि बहुविधैरौषधैरप्यसाध्या,

विध्याता ये चिरविरचितैर्नापि मन्त्रादियोगैः ।

तेऽप्यातङ्कागतभवभवनामधेयाविराम—

ध्यानादेवाम्बुन इव दवा नामनिर्नाम नेशुः ॥ ७ ॥

कासश्वासज्वरकरशिरःकुक्षिक्षुर्विकाराः,

शोषश्लेष्माक्षतमबलतावातपित्तप्रकोपाः ।

कण्डूकुष्ठश्वयथुदवथुर्गुल्मुदुर्नामपामा,

रक्षादक्षे त्वयि विदधति व्याधयो नैव बाधाम् ॥ ८ ॥

रोगा भोगा गहनदहनव्यालदुर्मन्त्रयोगा

ध्याते तात त्वयि तनुमतां नो भवेयुः पुरोगाः ।

बाह्योऽप्येष श्रुतिपथगतः कस्य चित्ते विदधते,

नैवाश्चर्यं जगति महिमा तावकीनो नवीनः ॥ ९ ॥

यस्मिन्नयोऽजनिषत सुरा निष्प्रभा निष्प्रभावाः,

काले तस्मिन्नपि विलसति त्वत्प्रतापप्रभावः ।

यद्ग्रीष्मर्तुर्नयति सलिलोल्लासमस्तं समस्तं,

तस्मिन् काले कलयति क्लृप्तप्रत्युताम्भोधिऋद्धिम् ॥ १० ॥

विश्वाधारामतरलतरत्तारतारामुदारा,—

मीश स्वीयां क्षिप मयि दशं देव ते सेवकोऽस्मि ।

ॐ कुर्वाणे भवति भवति स्वार्थसिद्धिः समस्ता,

सन्मां स्वाहाशनपतिनतोपेक्षितुं ते न युक्तम् ॥ ११ ॥

અંક ૬]

ચમકપાષણુ અને એના પર્યાયોના ઉદ્દેષો

[૬૬

કિં કલ્પદ્રુઃ ? કિમમરગવી ? કામકુમ્ભોઽપિ કિં વા ?,

દત્તે ચિન્તામણિરપિ ચ કિં ? કિં ચ ધન્વન્તરિર્વા ? ।

શ્રીવામેય ! ત્વયિ વિદુરિતોદ્ધારઘન્યે પ્રસન્ને—

ઽવશ્યં વશ્યા ભવતિ ભવિનાં લીલયા સર્વસિદ્ધિઃ ॥ ૧૨ ॥

ઘીરા જીરાઽલિવરપુરીસારશૃન્ગારમૂતં,

યે શ્રીપાર્શ્વપ્રભુમભિનવપ્રીતિભાજઃ સ્તુવન્તિ ।

દુઃસ્થાવસ્થા સ્વલુ વિફલતાં યાતિ તેષામશેષા,

સમ્પદ્યન્તે દ્વદયદયિતા એવ લક્ષ્મીવિશેષાઃ ॥ ૧૩ ॥

॥ ઇતિ શ્રીજયશેખરસૂરિકૃતં શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવનમ્ ॥

આ સ્તવન સુરતના શ્રી જૈન આનંદ પુસ્તકાલયની નં. ૭૩૩ ની પ્રતિ ઉપરથી ઉતારીને અહીં આપ્યું છે.

ચમકપાષણુ અને એના પર્યાયોના ઉદ્દેષો

(લે. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા.)

પર્યાય—જેને સામાન્ય રીતે 'લોહચુબક' કહેવામાં આવે છે તેને માટે ગુજરાતી ભાષામાં જાતજાતના શબ્દો છે જેમકે ચમક, ૧ ચમકપત્થર, ૨ ચમકપદાણુ, ૩ ચમકપાષણુ, ૪ ચમકપાણુ, અપરકાન્ત, અયોમણિ, લોહકાન્ત ઇત્યાદિ. અપરકાન્ત, અયોમણિ, લોહકાન્ત, લોહોપલ ખ્યાદિ સંસ્કૃત શબ્દોનો અર્થ લોહચુબક છે. પાષ્ટ્ય ભાષામાં આ અર્થમાં 'લોહોપલ' શબ્દ વપરાયેલો જોવાય છે.

જૂના જમાનામાં દિશા જાણવા માટે દિશા-સૂચક પત્થર વપરાતો હતો. પચીનાઓએ વહાણવટામાં ઈ. સ. ૭૦૦-૮૦૦ વર્ષ ઉપર સારી નામના મેળવી હતી અજાણ્યા સમુદ્રમાં માર્ગ શોધવા માટે તેઓ દિશા-સૂચક પત્થર વાપરતા હતા, આ પત્થરને અંગ્રેજીમાં લીડિંગ સ્ટોન (Leading stone) યાને લોડ સ્ટોન (Lode stone) કહે છે. આ પત્થરને લોખંડની રજકણોમાં મૂકીએ તો એ રજકણો એના જાને છેડા પર ચોટેલી જણાયે. જાણે કે એ પત્થરને મૂકે કૂટી હોય એવો એનો દેખાવ જનશે. આમ આ પત્થર લોહાને આકર્ષે છે એથી એને 'લોહચુબક' 'લોહચુબકનો પત્થર' કે 'લોહકાન્ત' કહે છે, આ ઉપરથી 'લોહોપલ' શબ્દનો અર્થ લોહાને ખેંચનારો પત્થર એમ સમજી શકાય છે. વળી આથી 'ચમકપાષણુ' વગેરે શબ્દોની સાર્થકતા પણ સમજાય છે. લોહાને ચઢાનાર (Lover) તે 'લોહકાન્ત' 'અપરકાન્ત' આનો પર્યાય છે.

૧-૪ આ ચારેનો અર્થ 'ચમક' યાને એક જાતનો પત્થર થાય છે. આ 'ચમક' શબ્દ 'તુકી' છે.

૫ એ-સાષ્ટકોષોપીડિયા ચિટાનિકા પ્રમાણે ઈ. સ. પૂર્વે ૧૧૦૦ માં ચીન-ઓ લોહા-મંત્રથી વાકેફગાર હતા.

૧૦૦]

જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૪]

ઉદ્દેશ્યો—ભીમરાવ ભો. દાવેદિયાએ નીચે મુજબની પંક્તિમાં 'અપસ્કાન્ત' શબ્દ વાપર્યો છે:—

“ લીધી અપસ્કાન્ત તણી સમાનતા ”

નિષ્કુળાનદે “ ચમક દેખીને લોહ મળે ” એ લીટીમાં લોહચુંબકના અર્થવાળા 'ચમક' શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે. આમ જૈન ગુજરાતી સાહિત્યમાં જેમ લોહચુંબકનો નિર્દેશ છે તેમ જૈન ગુજરાતી સાહિત્યમાં પણ છે. ડા. ત. ઉપાધ્યાય યશોવિજયગણિએ 'ચમકપાપાણ્ય' શબ્દ ક્રમબંધિનરતવનની નિમ્નલિખિત છઠ્ઠી કડીમાં વાપર્યો છે:—

“ ચમકપાપાણ્ય જિમ લોહને ખેંચશે, મુક્તિને સહજ પુજ, ભક્તિ રાખો ”

આ ઉપાખ્યાયે રાજનમરમંડન મહાવીરજનરતવનની ચોથી કડીમાં પણ ચમક-પાપાણ્ય' શબ્દ વાપર્યો છે.

પ્રસ્તુત પંક્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ ચમકપાપાણ્ય ખેંચસે લોહને રે કે સંચસે.”

તિમ પુજ ભમતિ મુંમતિનિં ખંચસે મોહને રે કે ખંચસે.”

આવસ્થા ઉપર મૂલ્યગિરિસુરિએ સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચી છે. એના ૨૫ અ પત્રમાં એમણે 'અપસ્કાન્ત' શબ્દ વાપર્યો છે. પ્રસ્તુત પંક્તિ નીચે મુજબ છે:

“ યથા અયસ્કાન્તસ્ય, ન સ્વલ્લ ડયસ્કાન્તોહચસોડપ્રાપ્યકર્ષણે પ્રવર્તમાનઃ સર્વસ્યાપિ અયસોજગદ્વર્તિન આકર્ષકો ભવતિ, કિન્તુ પ્રતિનિયતસ્યૈવ। અથ મન્યેથા અયસ્કાન્તોડપિ પ્રાપ્ય-કારી...છાયાણમિઃ સહ દ્રષ્ટવ્ય ઇતિ ”

૧૨૨નમંડનમણિએ સુકુતસામર (પત્ર ૧૮ અ) માં 'અપસ્કાન્ત' શબ્દ વાપર્યો છે. આને લગતી પંક્તિ નીચે પ્રમાણે છે.—

“ તસ્યાદાનાશયં સોડયસ્કાન્તો લોહમિવાપ્રહીત્ ”

'અપસ્કાન્ત' એ સંસ્કૃત શબ્દ કાલિદાસે રઘુવંશ (સં. ૧૭ શ્લોક ૬૩) માં તેમજ કુમારસંભવ (સં. ૨, શ્લોક. ૫૯) માં વાપર્યો. આ રજા એ જે શ્લોકો—

“ સર્પસ્યેવ શિરોરત્નં નાસ્તિ શક્તિત્રયં પરઃ ।

સ ચકર્ષ પરસ્માત્ તદયસ્કાન્ત ઇવાયસમ્ ॥ ૧૭-૬૩ ॥ ”

“ ઉમારૂપેણ તે યૂયં સંયમસ્તિમિતં મનઃ ।

શમ્ભોર્યતધ્વમાક્રબ્દુમયસ્કાન્તેન લોહવત્ ॥ ૨-૫૯ ॥ ”

૧ આ ૨૨૨શેખરસૂરના ક્ષિપ થાય છે એમનો જન્મ (વ. સં. ૧૪૫૨ કે ૧૪૫૭ માં થયો હતો. એમણે ૧૪૬૩માં દીક્ષા લીધી, ૧૪૮૩માં 'પંક્તિ' ૫૬, ૧૪૯૩માં 'વાચક' પદ અને ૧૫૦૨માં 'સુરિ' પદ મેળવનાર આ સુરિ ૧૫૧૭માં સ્વર્ગે સંચ્યા.

અંક ૧]

ચમકપાષાણ અને એના પર્યાયોના ઉલ્લેખો

[૧૦૧]

મલ્લનાથે રઘુવંશની સંજ્ઞાવિની નામની ટીકામાં ઉપયુક્ત પદની વ્યાખ્યામાં “ અયસ્કાન્તો મણિવિશેષ: ” એમ કહ્યું છે. આ ઉપરથી ‘અયોમણિ’ શબ્દની સાર્થકતા અમલ શકાય છે. ઇ. સ. સાતમા સૈકાના અંતમાં કે ઈ. સ. ના આઠમા સૈકાના પ્રારંભમાં થઈ ગયેલા ભવભૂતિકૃત માલતીમાધવ (અંક ૧ શ્લોક ૨૨) ની પછીની નીચે સુભખની પંક્તિમાં ‘અયસ્કાન્ત-મણિ’ એવો ઉલ્લેખ છે:—

“ અયસ્કાન્તમણિશલાકેવ લોહધાતુમન્તઃકરણમાકૃષ્ટવતી સર્વથા ”

ભવભૂતિએ રચેલા ઉત્તરરામચરિત્ર (અંક ૪ શ્લોક ૨૧) માં પણ ‘અયસ્કાન્ત’ શબ્દ છે. આ શ્લોક એ શ્લોક:—

“ મહિન્નામેતસ્મિન્ વિનયશિશુતામૌઘ્યમસૃણો
વિદ્યૈર્નિર્પ્રાહ્યો ન પુનરવિદ્યૈરતિશયઃ ॥

મનો મે સમ્મોહસ્થિરમપિ હરત્યેષ બલવા—

નયોધાતું યદ્વત્ પરિલધુરયસ્કાન્તશકલઃ ॥ ૩૧ ॥

વિ. સં. ૭૫૭થી ૮૨૭ના ગાળામાં થઈ ગયેલા અને મતાંતર પ્રમાણે વિ. સં. ૫૮૫માં વિભ્રમાન હરિભદ્રસુરિએ ધમ્મસંગહાણિની નીચે સુભખની ગાથામાં ‘લોહાવલ’ શબ્દ વાપર્યો છે એટલું જ નહિ પણ લોહસુભખની શક્તિ પણ વર્ણવી છે—

“ લોહોવલ્લસ સત્તી આયત્થા ચેવ મિન્નદેસં પિ ।

લોહં આગરિસંતી દીસહ્ ઇહ કજ્જપચ્ચક્ખા ॥ ૩૭૨ ॥ ”

આ પ્રમાણે ચમકપાષાણ માટેના સુભરાતી, સંસ્કૃત, પાર્શ્વ અને અંગ્રેજી પર્યાયો મેં સચવ્યા છે. સાથે સાથે એને લગતા કેટલાક ઉલ્લેખો પણ આપ્યા છે. આમ આ લઘુ લેખ હવે પૂર્ણ કરાય છે એટલે હવે જે પ્રશ્નો વિચારવા જેવા જણાય છે તે નીચે સુભખ ૨૦૦ કહું છું—

(૧) સુભરાતી સાહિત્યમાં કઈ જાન કે અજાન કૃતિમાં સૌથી પ્રથમ ચમકપાષાણ કે એના પર્યાયનો ઉલ્લેખ છે.

(૨) ઉપયુક્ત મતલબનો પ્રશ્ન સંસ્કૃત કૃતિને અંગે પણ પૂછી શકાય.

(૩) હરિભદ્રસુરિની પૂર્વે થઈ ગયેલા કોઈ અંશકારે ‘લોહાવલ’ કે એના પર્યાયરૂપ કોઈ ‘પાર્શ્વ’ શબ્દ વાપર્યો છે? અને જો હોય તો કોણે અને કઈ કૃતિમાં?

(૪) ‘અયસ્કાન્ત’ને ‘મણિ’ કહેવાતું શું કારણ છે?

(૫) મણિ કે રત્નોનાં નામો કેટલીક પ્રાચીન કૃતિમાં અણવાયાં છે તો એવો કોઈ કૃતિમાં મણિ તરીકે અયસ્કાન્તનો ઉલ્લેખ છે?

ગોપીપુશ. સુરત; તા, ૧૫-૧૨-૪૮

શ્રી જીરાવલા તીર્થ

[મારવાડના એક પ્રાચીન તીર્થનો ટૂંક પરિચય]

લેખક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

અમદાવાદથી મહેસાણા થઇને દિલ્હી જતી લાઇનમાં આણુરોડ સ્ટેશન (ખરેડી) થી મોટર રસ્તે, આણુની તલાટીથી ૧-૧૧ માઇલ દૂર અણુદરા ગામ આવેલ છે. આ અણુદરાથી ૮ થી ૯ માઈ દૂર જીરાવલા ગામ છે, જે સિદ્ધોર સ્ટેટના મંડાર ગામથી સાત માઈ દૂર થાય છે. આ જીરાવલા ગામની બહાર ગામથી ગાંધર્વાંગ દૂર આવેલ જિનાલયતું વિશાલ, ભવ્ય અને અમનચુસ્તો મંદિર છે, જે શ્રીજીરાવલા તીર્થના નામે જાણીતું છે. મંદિરની સામે વિશાલ ચોક છે, અને જાણુમાં જ સુંદર વિશાલ ધર્મશાળા નવી બની રહી છે. ધર્મશાળાનો પાયો ખોદતાં એક પ્રાચીન સુંદર સફેદ જિનેદ્રપ્રભુની મૂર્તિ પ્રગટ થઇ છે. આ મૂર્તિ અત્યારે તત્કાલ પૂરતી ધર્મશાળાના એક ઓરડામાં બિરાજમાન કરી છે.

હમણાં આ ભવ્ય પ્રાચીન તીર્થરૂપ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારનું કામ ચાલી રહ્યું છે. ગામમાં નાનો ઉપાશ્રય છે અને શ્રાવકોનાં આઠ દસ ઘર છે.

ગામની આરે તરફ ફરતી પહાડી છે; દૂર દૂર સુધી પહાડો સિવાય કાંઈ જ નબરે પડતું નથી. જીરાવલાજીની પહાડી ઠેક અણુદરા સુધી દેખાય છે, અને આણુ ઉપર ચઢતાં પણ જીરાવલાજીની ટેકરી દેખાય છે. આ આખો પ્રદેશ પહાડી હોવા છતાં ખૂબ ફળદ્રુપ છે. પહાડનાં ઝરણાંની મહેરથી પ્રદેશ લીલાછમ છે. ખારેકે, ખજૂરી અને આંગા ધણી જ સારી સંખ્યામાં આ પ્રદેશમાં નબરે પડે છે, તેમજ ખેતરો પણ લીલાંછમ અને હર્ષા-ભર્ષાં લાગે છે. અમે વૈશાખની મરમીમાં આ પ્રદેશમાંથી વિહાર કરી રહ્યા હતાં, છતાંયે મરુધરની લૂચાલી મરમી કે ઉકળાટનો અહીં અભાવ જણાતો હતો. યદ્યપિ ઋતુ મરમ હતી એટલે મરમી તો હતી જ, કિન્તુ ભયંકર લૂ અને ઉકળાટનો અનુભવ નહોતો કરવો પડ્યો.

આ તીર્થસ્થાનતું મંદિર પહાડીના નીચાણમાં આવ્યું છે. જાણે પવતની તક્ષેટીમાં જ વસ્તું હોય એવાં અદ્ભુત દર્શ્યો નબરે પડે છે. આ સ્થાને વર્ષા ઋતુની અદ્ભુત કલ્પના કરો ! આરે જાણુ લીલાંછમ પર્વતોમાંથી ખળખળ વહેતાં પાણીનાં ઝરણાં, પ્રવાહો અને ઘોષો દેખાર કરતા પડી રહ્યા હોય ! કલાપીના મધુર કેકારણ થઇ રહ્યા હોય અને પાણીના તળાવમાં દેહકાં દેકારા કરી રહ્યા હોય ! આવા સમયે કાઈ ભવ્ય મુમુક્ષુ જીવાત્મા આ પવિત્ર તીર્થસ્થાનમાં જાય અને ભયમંબન દુઃખહર શ્રીજીરાવલાજી પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાનાં દર્શન કરે તો એના અંતરમાં સહજ રીતે આ ભાવના સ્ફુરતમાન થાય કે,

“ અમીય ભરી મૂર્તિ રચો રે, ઉપમા ન કાટે કાપ. ”

હવે આપણે આ પ્રાચીન તીર્થના મંદિરમાં પ્રવેશ કરીએ. મૂલ મંદિરમાં પેસતાં જ મંદિરમાં બિરાજાન પરમાત્માનાં દર્શન થાય છે. ભક્ત એમ જ સમજતો હોય છે કે હું તીર્થનાથક શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથ ભગવાંતનાં જ દર્શન કરું છું પરંતુ એ મુમુક્ષુ ભક્તજન મૂલ મંદારા પાસે આવે છે, અને સાંભળે છે કે આ મૂલનાથકજી તો યદુકુલતલક બાલચલ ચારી શ્રીનેમનાથજી ભગવાંત છે, ત્યારે તેને આશ્ચર્ય થયા વિના નથી રહેતું તીર્થ છે તો

આંક ૬]

શ્રી જીરાવલા તીર્થ

[૧૦૩

જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીનું, પણ મૂલનાથકંથ છે નેમનાથ ભવવંત. મૂલનાથકંથની અને બાજુમાં સહસ્રક્રમ્ણા પાર્શ્વનાથજીની પ્રાચીન, ભગ્ય અને સુંદર પ્રતિમાઓ છે. મૂળ ગભારામાં આ ઉપરાંત એક ધાતુની પંચતીર્થો છે અને બાજુનો અને દીવાલોમાં સુંદર ચિત્રો દારવામાં આવેલાં છે.

મૂળ જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ તો મંદિરના મૂલ મભારાના બંધારના કાળની દીવાલમાં ડાબી બાજુના એક ખાંચામાં—મૂલ મંદિરની પ્રદક્ષિણામાં જતાં મંદિરની દીવાલના જ ડાબા ભાગ તરફ બે નાનો દેરીઓ બનાવી છે તેમાંની એક દેરીમાં—બિરાજમાન છે તદ્દન સન્મુખની દેરીમાં આ મહાન ચમત્કામી, શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથજી બિરાજમાન છે. મૂલનાથકંથ જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ નાનો છે પરંતુ ભગ્ય અને પ્રાચીન છે. એને સુંદર લેખ કરેલો છે. બીજી દેરીમાં પણ શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ હોવાનું કહેવાય છે. અહીંમાં સુંદર ધર્મચક્ર છે. આ મૂર્તિ સફેદ આરસની છે અને અંદર દીવાલમાં જ ગોખલો કરી બિરાજમાન કરેલ છે. તેમજ બીજી દેરીમાં પદ્માવતી દેવીની અને સાસનાધિષ્ઠાવકની મૂર્તિ છે.

બાવન દેરીઓમાં પણ પ્રાચીન મૂર્તિઓ છે. પરંતુ હમણા જીજોદર ચાલતો હોવાથી બધી દેરીઓ ખાલી છે. દેરીઓમાંની બધી પ્રતિમાઓ બંધાર બિરાજમાન કરી છે. બાવન દેરીઓમાં ઘણી દેરીઓ ઉપર લેખો છે, જે આ લેખની પછાત આપ્યા છે. શિલાલેખો ભેદાં આ તીર્થ પંદરમી સોળમી સદી સુધી તો પૂર્ણ બહોળવાલીભયું હતું એમ લાગે છે.

આજે પણ પ્રતિષ્ઠા શાંતિસ્વાત અદિ શુભ ક્રિયાઓની શરૂઆતમાં શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથાય નમઃ વગેરે પવિત્ર મંત્રાક્ષરો રૂપે તેનું સ્મરણ કરાય છે. આ મહાન તીર્થનો ઇતિહાસ ઉપદેશસ્પતિકામાં નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે:

“ સારવાડમાં બ્રાહ્મણપુર^૧ નામનું શહેર હતું. ત્યાં અનેક શ્રાવણો વચ્ચતા હતા. બીજી પણ ઘણી વરતી હતી. અહીં અનેક સુંદર જિનમંદિરો અને શિવમંદિરો હતાં. આ નગરમાં ધાંધલ નામે એક જૈનધર્મી શેઠ રહેતો હતો. શેઠની એક માથ દરરાજ ‘સેહીલી’ નદીની પાસે રહેલા પહાડની ગુફામાં જઈને દૂધ જરી જતી, તેથી ઘેર આવોને સાંજે દૂધ નહોતી હતી. થોડા દિવસો પછી બરવાડણે આ સ્થાન જોયું. બરવાડણે આ નજરે જોયેલી હકીકત ધાન્ધલ શેઠ વગેરે સુખ્ય પુરુષોને કહી. તેણે પણ આ સ્થાન જાતે આવોને જોયું અને તેમને પશું આશ્ચર્ય થયું. પછી રાત્રે નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને શેઠ સૂતા હતા ત્યારે લીલા ઘોડા ઉપર બેઠેલા સ્વરૂપવાન પુરુષે સ્વપ્નમાં શેઠને કહ્યું કે જે બગ્યાએ તારી માથ દૂધ કરે છે ત્યાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે. હું તેમને અધિષ્ઠાયક દેવ છું. દેવાલિદેવનો મદ પૂલ પ્રભાવના થાય એવું તું કર. આમ કહી દેવ અંતર્ધાન થા. પ્રાતઃકાલે શેઠે ત્યાં જઈ જમીન ખોદાવી અને શ્રી પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ બહાર કઢાવી. પછી સ્થામાં ખેસારી એટલામાં જીરાવલાની ગામનાં માણસો આવ્યાં. ભગવંતની પ્રતિમાજી જોઈને તેઓ ખોલ્યા કે, અમારા સીમાડામાંથી નીકળેલી આ પ્રતિમાને કેમ લઈ જાઓ છો? આ મૂર્તિ અમે લઈ જઈશું. આમ બંને પક્ષને વિવાદ થયો. પછી વૃદ્ધ માણસોએ કહ્યું કે,

૧ બ્રાહ્મણપુરને અત્યારે વર્ગોણ કહે છે, જેનો પરિચય હું આગળ આપવા ધારું છું.

૧૦૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૪

બાઇઓ, આમ વિવાહ શા માટે કરે છે? રથને એક બળદ આપણે જોડે અને એક બળદ છોરાવલાને જોડે. એમ એ બળદ જોડે. એ બળદ એની રેળે રથ લઈને જ્યાં જાય ત્યાં મૂર્તિ જાય. પછી આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું. બળદ રથને છોરાવણી તરફ લઈ ગયા, છોરાવલાના મહાજને ઉત્સવ પૂર્વક પ્રભુજનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

અહીં (છોરાવણી નગરમાં-છોરાવલામાં) શ્રી મહાવીર પ્રભુનું સુંદર મંદિર હતું. શ્રી સંઘે સર્વ સંઘની અનુમતી લઈ મૂલનાપકજીને અન્યત્ર પધરાવી તે સ્થાને શ્રી પાર્શ્વનાથજી પ્રભુની મૂર્તિ બિરાજમાન કરી.^૨ આ પ્રતિષ્ઠા શ્રીઅન્નિતદેવસૂરિજીએ^૩ ૨૧૯૧માં કરવી.

પ્રતિષ્ઠા પછી ટૂંક સમયમાં જ આ સ્થાન તીર્થ રૂપે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. તીર્થનો મહિમા વધ્યો અને ઘણા લોકો ત્યાં આવતા અને વિવિધ પ્રકારના અભિપ્રદો રાખતા થયા. તેમના અભિપ્રદો આધિષ્ઠાયક દેવો પુણ્ય કરતા હતા, જેથી તીર્થનો મહિમા ચોતરફ ફેલાવા માંડ્યો, તીર્થની વ્યવસ્થા (વહીવટ) ધાન્ધલ શેઠ કરતા હતા.

એક વાર જવાહીપુરથી મુસલમાનોની સેના ચઢી આવી. આધિષ્ઠાયક દેવે તીર્થની રક્ષા કરી-સેના લઈ સામે જઈ ચુક ક્યું અને મુસલમાન સેનાને નસાડી મૂરી. સેના તો હાર ખાઈને ચાલી ગઈ પરંતુ તેમાં 'સાત શેખ' મોલવીઓ હતા. તેઓ જૈન શાધુનો વેશ પહેરી મુસલમાન રીતે મંદિરમાં રાત રહ્યા. તેઓ પોતાની સાથે મુસલમાન લોકોના ભરેલા સીંચાણાઓ હતા. તેમાંથી લોહી કાઢીને છાંટ્યું, મંદિર અપવિત્ર ક્યું અને મૂર્તિને ખંડિત કરી. લોહીના સ્પર્શથી દેવોનો પ્રભાવ ચાલ્યો જાય છે આવા શાસ્ત્રવચન છે. મૂર્તિને ખંડિત કર્યા પછી શેખોને પણ એન ન પડ્યું. તેઓ અસ્વસ્થ થયા. તેમને બહાર જવાનો રસ્તો જ હાથ ન આવ્યો. સવારમાં લોકોએ આ બીજણ દરમ જોયું અને ત્યાંના રાજાએ તેમને પકડ્યા, અને તરત જ મરાવી નાખ્યા. આવા ધોર પાપનું ફલ તત્કાલ જ મળે છે.

મૂર્તિ ખંડિત થવાથી ધાન્ધલ શેઠ વજેરે બહતવર્ષને પારાવાર દુઃખ મળ્યું ને અન્તે ઉપવાસ કરીને રહ્યા. રાત્રે દેવે તેમને કહ્યું તમે ખેડ ન કરશો, ભાવિભાવ કોઈ મિથ્યા કરી શકતું નથી. હવે તમે મૂર્તિના જે નવ ટૂંકા થયા છે તેને શાધીને લાપસીમાં દખાવી રાખો. સાત દિવસ દરવાજા બંધ રાખજો, સાત દિવસ પછી દરવાજા ઉઘાડશો તો મૂર્તિ આખી સંધાઈ જશે. પરંતુ મળ્યું એવું કે ધરાધર સાતમે દિવસે જ એક સંઘ આવ્યો. પ્રભુના દર્શન માટે સંઘનો જાતિ આમ્રક થવાથી સાતમે દિવસે દરવાજા ઉઘાડ્યા અને મૂર્તિને બહાર કાઢી. યદ્યપિ મૂર્તિના બધાં અંગો સંધાઈ ગયા હતાં પરંતુ અંદર રેખાઓ દેખાતી હતી.

હવે મુસલમાન સમ્રાટની જે સેના બચીને પોતાના નગરમાં ગઈ ત્યાં તેમને પોતાના ધરમાં વિવિધ ઉપદ્રવ થવા માંડ્યા. સમ્રાટે પણ આ સમાચાર સાંભળ્યા. એને પણ આ સાંભળીને ડર લાગવા માંડ્યો એટલે પોતાના દીવાનને છોરાવલા મોકલ્યો. દીવાનને

૨ બીજે સ્થાને ઉદ્દેશ્ય છે કે શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું નવું જિનમંદિર બનાવ્યું અને એ નવા મંદિરમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાન સ્થાપિત કર્યા.

૩ શ્રી અન્નિતદેવસૂરિજી બારમી શતાબ્દના પ્રસિદ્ધ આચાર્ય છે. સુપ્રસિદ્ધ ફોલોધી તીર્થના સ્થાપક અને મહાન મંથકાર વાદી શ્રી દેવસૂરિજીના તેઓ ગુરુ થાય છે.

અંક ૬]

શ્રી જીરાવલા તીર્થ

[૧૦૫]

સ્વપ્નમાં અધિષ્ઠાયક દે હુ, તમારો પાદશાહ - સમ્રાટ અહીં આવીને માથું મુંગાને તો સમ્રાટને અને પ્રબળને શાંતિ થશે. દીવાનના કહેવાયા ખૂદ પાદશાહ પોતે અહીં આવ્યો અને દેવની આરા સુખ્ય માથું મુડાવ્યું અને પ્રણાજ ઉત્સવપૂર્વક શાસન પ્રભાવના કરી, જેથી તેને શાંતિ થઈ. રાજનું અનુકરણ પ્રબળે પણ કર્યું. ત્યારથી અર્ધાવધિ અહીં માથું મુંગાવવાની પ્રથા દેખાય છે.

આ પ્રસંગ પહેલાં પણ તીર્થનું મહાત્મ્ય ખુબ જ વધતું જતું હતું. તેમાં આ પ્રસંગ-થી ઉમેરો થયો. એક વાર અધિષ્ઠાયક દેને સ્વપ્નમાં આવી વ્યવસ્થાપકને જણાવ્યું કે “ખંડિત મૂર્તિ મૂલનાયકજી તરીકે શોધતી નથી. માટે મારા નામથી જ બીજી મૂર્તિને મૂલનાયક તરીકે સ્થાપો. તેથી શ્રી પાર્શ્વનાથજીની બીજી મૂર્તિ સ્થાપિત કરી, જે અર્ધાવધિ આ લોક અને પર લોકના દેવાઈ બધા જનોથી પૂજાય છે. પ્રાચીન પ્રતિમાજીને મૂલનાયકજીની ડાબી બાજુ પધરાવ્યા છે, જેનાં પૂજન અર્ચન નમસ્કાર થાય છે અને ખુબજ ચડે છે. આ પ્રતિમાજી પ્રાચીન હોવાથી ‘દાસ પાર્શ્વનાથજી’ ના નામે ઓળખાય છે.

આને પણ આ પ્રતિમાજી સમક્ષ પ્રાયઃ બાળકોની શિરોમુંડનાદિ ક્રિયા થાય છે. તીર્થનો વહીવટ ધાન્ધલ શેઠના સંતાનમાં શ્રેષ્ઠી સીદક કરે છે, જે અત્યારે ધાન્ધલ શેઠની ચૌદમી પેઠી છે, એમ વૃદ્ધો કહે છે. આ તીર્થનો સ્થાપના ૧૧૦૬ (૧૧૯૦) માં થય છે.”

—(ઉપદેશસપ્તતિકા પૃ ૩૫ -૩૭, રચના સં. ૧૫૦૬, શ્રી જૈન આત્માનંક સલા.)

ઉપરનું કથન ઉપદેશસપ્તતિકાના કર્તાના સમય સુધીનું છે. પરંતુ અત્યારે તો મૂલનાયકજી શ્રી નેમિનાથજી ભગવંત છે, બ્યારે બન્ને જીરાવલા પાર્શ્વનાથજી તો, જેમ મેં આગળ જણાવ્યું તેમ, મૂલ મહારાની બહાર શિખરની દીવાલમાં-ડાબી બાજુના ગોખલામાં અત્યારે બિરાજમાન છે. આ મહાન પરિવર્તન ક્યારે થયું તેનો ચોક્કસ ઇતિહાસ ઉપલબ્ધ નથી એટલે તે સંબંધી કંઈ પણ ચોક્કસ લખી શકાય તેમ નથી.

માન હું મનના સમાધાન પૂરતી કલ્પના કરું છું કે સુસલમાની જમાનામાં આ પ્રાચીન અને અમરકારી મૂર્તિના સંરક્ષણ માટે શ્રી સંઘે બન્ને પ્રાચીન પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાઓને મૂલ મંદિરના મહારામાંથી વર્તમાન સ્થાને પધરાવી હોય તેમ સંભવિત લાગે છે. આ સ્થાન એવું સુરક્ષિત મનાય ખુરું. એકદમ હુમલો કરનાર મૂલ મંદિરમાંની મૂર્તિને ખંડિત કરવા ઘેરાય ખરું. પરંતુ આવી રીતે બાજુના ગોખલામાં બિરાજમાન મૂર્તિને, જે બાવી અમરકારી મૂર્તિ હશે તેમ ન સમજવાથી, કશું નુકસાન ન પણ કરે કદચ એમ પણ બને કે હુમલાની પહેલી ખબર પડે તો આ ગોખલાને ઢાંકી દઈ શકાય અને ચારે બાજુથી આને કે પથ્થરનું પાટિયું ઢાંકી દીધાથી કેમ અવિધ્યાને કલ્પના સુધાં ન આવે કે અહીં મૂર્તિઓ છે. એવું સુરક્ષિત આ સ્થાન છે. બાકી જ્યાં થવામાં ક્યાં ચોક્કસ કારણો છે તે તો જ્ઞાનીઓ જ છે.

આ શ્રી જીરાવલાજી પાર્શ્વનાથજીના ઇતિહાસ માટે શ્રી વીરવંશાવલીમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ મળે છે.—

“તિવારઈ ધાન્ધલઈ પ્રસાદ નીપજની મહોત્સવે વિ. સં. ૧૧૯૧ વર્ષે શ્રી પાર્શ્વનાથને પ્રસાદે થાપ્યા શ્રીઅન્વિતદેવસરિ પ્રતિષ્ઠયા.

૧૦૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૪

બીરવંશાવળીમાં ઉપયુક્ત પ્રસંગ જીરાવલામાં અન્યાતું લખ્યું છે. આ તીર્થનો મહિમા જોઈને જ કહેવાયું છે કે—

પ્રણલેપિ કલિકાલે, સ્મૃતમપિ યન્નામ હરતિ દુરિતાનિ ।

કામિતફલાનિ કુરુતે સ જયતિ જીરાવલા પાર્શ્વઃ ॥

બયંદર એવા કલિકાલમાં જોમના નામનું સ્મરણ માત્ર પણ પાપોનો નાશ કરે છે અને ધ્વંસિત કલને આપે છે તે જીરાવલા પાર્શ્વનાથજી ભગવંત જ્ય પાવે.

એટલે આજે પણ નવીન બંધાતા જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા સમયે, પ્રતિષ્ઠા પહેલાં, શ્રીજીરાવલાપાર્શ્વનાથાય નમો નમઃ તેમજ દરેક ધાર્મિક શુભ કાર્યોની શરૂઆતમાં શ્રીજીરાવલાપાર્શ્વનાથાય નમો નમઃ લખાય છે.

જીરાવલાજીમાં દર વર્ષે ભારવા સુદી ૬નો મેળો ભરાય છે. ભારવા સુદી ચોથે દેરાસરજી ઉપર ધન ચઢે છે અને પેષ દસમીને પણ મોટો ઉત્સવ થાય છે. આજીયાજી થી અને દૂર દૂરથી પણ ભવિકો અહીં આવી યાત્રાનો લાભ ઉઠાવે છે.

આ સિવાયનાં નીચેનાં સ્થાનોમાં પણ શ્રી જીરાવલા પાર્શ્વનાથજી ભગવંતની મૂર્તિઓ હોવાનું મનાય છે—

૧. ઝોરીરસામાં આવેલ સુપ્રદિ તીર્થ જમનાજીપુરીમાં ત્યાંના રાજાએ પ્રાચીન કાલમાં શ્રી જીરાવલા પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. અને આ તીર્થનો મહિમા—પ્રભાવ જુદું જ પ્રસિદ્ધ હતો. પરંતુ શંકરાચાર્યજીના સમયમાં અહીં તીર્થપરાવર્તન થયું અને તેની ખ્યાતિ અજૈન તીર્થ તરીકે થઈ. પરંતુ ત્યાં જઈને નજરે જોઈ આવનાર મહાતુભાવો તો કહે છે કે, ત્યાં પદાસનરથ જૈન મૂર્તિ છે. જ્યારે કેટલાક કહે છે કે શ્રી આદિનાથ ભગવંતની મૂર્તિ છે. અને કેટલાક શ્રીપાર્શ્વનાથજી ભગવંતની મૂર્તિ હોવાનું જણાવે છે, પરંતુ જૈન મૂર્તિ છે એમ તો ચેકકસ કહે છે. એમ અહીંનો એક પ્રાચીન ફોટો જોયો છે કે જેમાં જૈનમૂર્તિ હોવાની સાફ સાફ પ્રતીતિ થતી હતી.

૨. મારવાડમાં સાદરી ધાણેરાવમાં પણ જીરાવલાપાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ પ્રભાવશાલી છે.

૩. નાડલાઈમાં કુંગરી ઉપર પણ ચમત્કારિક શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથજી છે;

૪. નહોલ, બંધોલ, ધાટકાપર વગેરે સ્થાનોમાં પણ શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથજીની ચમત્કારિક મૂર્તિઓ વિગ્રહમાન છે.

વર્તમાન જીરાવલા તો તદ્દન નાનું મામડું છે. જૈનોના આકેશ ધર છે. બાકી રાજપુતો, ધાહણો અને બીજી ઠામનાં થોડાં ધરા છે. જીરાવલા ગામ જગીરદારનું છે. સિરોહી સ્ટેટમાં આવેલું છે. કેટલીક વાર જગીરદારી ત્રાસ ભોગવવો પડ્યો છે. પરંતુ હમણાં તો સિરોહી સ્ટેટ મુંબઈ પ્રલાક સાથે જોડાયેલું જાહેર થયું છે. તેમ આ જગીરદારી ગામ પણ સાથે જ જોડાયું હશે. આ સ્થાનને હવે સારી જાહેરાત અપાય અને તીર્થનો વિકાસ થાય તે પણ જરૂરી છે. ગામની ચારે બાજુ ટીંબા પણ છે. અવારનવાર જમીન-ટીંબા ખોદતાં જૈનમૂર્તિઓ વગેરે પણ નીકળે છે. એટલે હવે અવસર મેળવી જો ચોખ્ખા ખોદણ કામ થાય તો પ્રાચીન જૈનમૂર્તિઓ વગેરે પ્રગટ થવાનો સંભવ છે. એટલે આ બધું જોતાં આ તીર્થ પ્રાચીન છે એમાં તો કંઈક જ નથી. પ્રાચીન કાલમાં આ તીર્થની યાત્રા કરવા દૂર દૂરથી મોટા મોટા સંધો આવતા, જીર્ણોદ્ધાર પણ અવારનવાર થતા. તેના ઉલ્લેખો પણ ઉપલબ્ધ સાચ છે, જેમાંના થોડા નીચે આપું છું:—

અંક ૬]

શ્રી શ્રાવણ તીર્થ

[૧૦૭

સુપ્રસિદ્ધ ધર્માત્મા, દાનેશ્વરી અને સંઘપતિ, તીર્થોદ્ધારક માંડવગઢના મહામંત્રીશ્વર પેયદકુમાર, ઝાંજલકુમાર, તેમના પુત્ર ચાહડ વગેરેએ શ્રાવણાશ્રી તીર્થની યાત્રાઓ-સંઘ સ્થપિત કરી હતી. માત્ર યાત્રા જ કરી એટલું જ નહિ કિન્તુ અહીં મંદિર પણ બંધાયું હતું. તેમણે બંધાવેલાં મંદિરોની સંખ્યામાં “જીરાપુરે શ્રોપાર્શ્વ” એવા ઉલ્લેખ મળે છે.

ત્યાર પછી સિદ્ધોદ્ધાના રાણા લાખા (લક્ષ્મી) અને તેમના અમાત્યોને લઈને શ્રી શત્રુઘ્ન્ય ત્રિરિરાજની યાત્રાએ સંઘ લઈને જનાર પ્રા. ૦ ક્રો. ૬૦ ઉજ્જવ અને કાળએ પશુ શ્રી સે. મહેવસુરિ-યુંમવનો સાથે સાત દિવસ સુધી આ તીર્થની યાત્રા કરી હતી.

માંડવગઢના સંઘવી વેલાએ આ. શ્રી સુમતિસુરિજના ઉપદેશથી મોટા સંઘ કાઢ્યો હતો, તે પણ અહીં શ્રાવણ પાર્શ્વનાથજીનો યાત્રાએ આવ્યા હતા.

સં. ૨ના, મેધા અને જેસાંએ પણ શ્રીશ્રાવણ પાર્શ્વનાથજીનો સંઘ કાઢી યાત્રા કરી છે.

૧૫૧૨માં શ્રીજનભદ્રસુરિજીએ અહીં રહી મંત્રસાધના કરી હતી અને શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રસાદથી માંડવગઢના ગ્યાસુદ્ધીન શાહની સભામાં વાદ કરી વિજય મેળવ્યો હતો.

ત્યાર પછી ૧૮૬૧માં જેસલમેરના સુપ્રસિદ્ધ દાનવીર બાહ્યા ગુમાનચંદ આદરમલે શત્રુઘ્ન્ય ત્રિરિરાજનો મોટો સંઘ કાઢ્યો હતો. જેમાં તેવીસ લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ કર્યો હતો. તે સંઘ પણ શ્રાવણનાથ યાત્રાએ આવેલ હતો. છેલ્લે વીસમી સદીમાં પણ અવારનવાર નાના મોટા સંઘો અહીં આવે છે, અને તીર્થયાત્રા કરી શાશ્વતપ્રજાવના કરે છે અર્થાત આ તીર્થની સ્થાપના થઈ ત્યારથી અસ્થાયિય તીર્થમહિમા જાવંત છે. અનેક સુમુક્ષુ ભાવિક મહાનુભાવ તીર્થયાત્રા કરી મનોવાહિત ફળ મેળવે છે.

છેલ્લે સ. ૧૮૫૧માં શ્રીશ્રાવણના ઓસથે ૩૦૧૧૨ રૂપિયા ખર્ચી જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનો પણ લેખ છે. એટલે કે લગભગ દોઢસો વર્ષ પહેલાં તે આ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. જે પછી હવે હમણાં ફરી જીર્ણોદ્ધારનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. જીર્ણોદ્ધાર મજબૂત અને સારો થાય છે. બધા શિક્ષાલેખો, જીર્ણોદ્ધાર સમયે, જરાખર જળવાય એ માટે અગ્રે ઘટતી સનજી-સૂચનાઓ આપી છે. ત્યાંના વહીવટદાર મહાનુભાવો અચારી આ સૂચનાઓનો જરૂર અમલ કરશે એવી ઉમેદ છે.

જનમદિરની પાસે ની ધર્મશાળાનું કામ ચાલી રહ્યું છે. આરે પાણી ફરતો મજબૂત કાંટ તૈયાર થયો છે. અહીં એકાદ સાડુ વિદ્યાલય ધામ-શુરુકલ અને જ્ઞાનમંદિર થશે, એવી પદ્ધતિથી કામ ચાલી રહ્યું છે.

ગામમાં નાનો સરખો ઉગ્રાથય ઢોવા છતાં ઉપર રહ્યું તેમ શ્રાવણના ધર લણ્યાં જોઈ ઢોવાથી સાધનોની ધણી જરૂર છે. અહીંથી ત્રણ માઉ દૂર આવેલ સીકદર ગામના શ્રાવક જ મુખ્યત્વે આ તીર્થનું કામ સંભાળે છે. જીર્ણોદ્ધારનું અને ધર્મશાળાનું કામ ચાલી રહ્યું છે તે પણ તેમની લામણી અને ત્રહાનું ફળ છે.

યાત્રા કરવા ચે. ૫ આ તીર્થમાં જત્રાણીઓ વધુ પ્રમાણમાં આવતા થાય તે આ તીર્થ જરૂર વધુ જાહેરજાણીવાળું બને.

આ તીર્થમાંથી જે શિક્ષાલેખો મળ્યા છે તે ઘણા ઉપરોમી અને ઐતિહાસિક માહિતીથી ભરેલા છે, જેનું અવલોકન આપણે હવે પછી કરીશું. (ચાંકુ)

કવિ શ્રીભૈરવચંદ્રવિરચિત
શ્રી રાજનગર-ટંકશાળસ્થિત
શ્રીશ્રેયાંસજિનમંદિર-પ્રતિષ્ઠા-સ્તવન

ત્રેષકઃ—શેઠ શ્રી પનાલાલ ઉમાભાઈ
સંશોધક—પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદ્મસરિણ
(અર્તાકથા પૂર્ણ)

ઠાલે ૬ (દક્ષિણ વિનતકી સુષુભ્યો રે, શ્રી યુગમંધરને કહેન્યો—એ દેશી)
એહથી મીટું આવાગમણાં, ભવિ સુષુભ્યો પ્રભુની ઠવણાં;
ઠવણાં ભવજલ નિસ્તરણાં, જિન ઠવણાં દુઃખની હરણાં રે,
ભવિ સુષુભ્યો (આંકણી) ૧
પ્રભુને પુષ્પે મનને રંગે, જલ વૃષ્ટિ ઉતારે દિલ ચંગે;
પ્રધાન વહુ સખીયાં સંગે રે, ભવિં ૨
શ્રાવણ સુદી સપ્તમી દિવસે, ચઠવિંદિ સંઘ મિલ્યો દલસે;
ચહું દિશિ નરવૃંદ દીસે રે, ભવિં ૩
સૂર્યોદયથી ઘડી બાર વીતે, પાંત્રીશ પલ દહાડો ચઠતે;
સ્વાતિ નક્ષત્રે સુમહૂર્તે રે, ભવિં ૪
કન્યા લગન કલ્યાણકારી, ચંદ્ર જોગ આચ્યે મનુહારી;
મંગલ આવે નર નારી રે, ભવિં ૫
જેઈ ઉમાભાઈ થઈ લેલાં, તખત ઠંઠ્યાં પ્રભુ તિણિ વેલાં;
નરસવ ભાગ સખાં સદલાં રે, ભવિં ૬
પ્રભુ પદરાયાં બંડ ભાગી, પુરવ પુનની દશા ભાગી;
કુમતી લતા કંપી ભાગી રે, ભવિં ૭
શ્રીયંશ મૂલનાયક છાને, કાંતિયે ઈંદ્ર અરક લાને;
પાખંતિ ચઠ પદિમા રાજે રે, ભવિં ૮
પંચમી ગતિ દામક પાંચો, સેવો ભવિ મન કરી સાચો;
મણિ તણ કાચે કયાં રાચો રે, ભવિં ૯
અષ્ટાદશ અભિષેક કરીયા, નોતન નવપક ચંત્ર ભરીયા;
શેષ પૂજામાં ખસો ત્રણ ધરીયા રે, ભવિં ૧૦
શ્રાવણ સુદી તેરમ ભલી, ભણી રનાવ અઠોત્તરી નિર્મલી;
કરી પુર ફરતી ધારાવલી રે, ભવિં ૧૧
બીજો ચાચક તેમાંએ ગવાંણી, પાંચ પમણિ પુજ ઉલ્લટ આંણી;
અમદાવાદી શુભખાણી રે, ભવિં ૧૨

અંક ૬]

શ્રીશ્રેયાંસજ્જિનમદિર-પ્રતિષ્ઠા-સ્તવન

[૧૦૬]

ભણ્યાં મણ્યાં સહુ પુન્યવંતા, પડિમા રાગી જયવંતા;
 ધર્મના શુરા મતિ મંદા રે, ભવિં ૧૩
 ઠવણ્યાં ક્રીધ્ધ વિધિશેતી, વિધિ બહુ ક્રીધ્ધ કહું કેતી;
 અદ્ય કથી ક્રીધ્ધી જેહથી રે, ભવિં ૧૪
 અહુ ઈમ કરો ઉત્તમ કરણી, એ છે શુદ્ધિ શિવની શ્રેણી;
 ચઉમતિ દુઃખની કાતરણી રે, ભવિં ૧૫
 જિનપડિમા વિધિસ્થુ ઠવણી, તિહુઅણુ નાયક પિણુ પભણી;
 નિસ્થે લહે તે શિવરમણી રે, ભવિં ૧૬
 સાંઠાંમીવચ્છલ સાંમીની ભકતે, કરી પ્રભાવનાં બહુ યુકતે;
 પિણુ કવિયણુ શેડી વ્યકતે રે, ભવિં ૧૭
 કરસ્યે તેહનાં નામ રેસ્યે, પર ભવ સુરનાં સુખ લેસ્યે;
 ભેરવચ્ચંદ બણે એસ્યે રે, ભવિં ૧૮
 દૂહા. સોરઠા.

વિધિ સહિત મન રંગ, ઈમ પ્રભુની ઠવણ્યાં કરી;
 આઠો જામ ઉમંગ, હર્ષ હિયે માવે નહીં. ૧
 દેષ માન સનમાન, સજ્જન સહુ આંતોપોયા;
 દીધો વંછિત દાન, બચકને જુગતો ભલો. ૨
 શેઠાણીને ખાંત, ઈમ કરતાં મન ઉપની;
 મેટણુ ભવ ભય ખાંત્ય, તપ માંડું કોઈ રૂખડો. ૩

ઠાસ : ૭ (ઈશ્વરસાની દેશી, તથા ત્રુટકની દેશ.)

શેઠાણી રે, મનમાં વિચર ઈસ્થુ કરે;
 ભવિ પ્રાણી રે, દાન હયા દિલમાં થરે;
 ઉમાભાઈને રે, તેડી બણે મધુરે સ્વરે;
 તપ માંહે રે, અક્ષયનિધિ સહુમાં શિરે રે. ૧

ત્રુટકની ચાલ

સિરે સહુમાં અક્ષયનિધિ તપ, અક્ષયપદ લેવા ભણી,
 આઠરે બહુ માન શેતી, હિયમાં હલ્લસ ઘણી;
 સાચવે વિધિ સહિત તપ નિજ, કરે નિત્ય એકાચણુ;
 અક્ષય નિધિ પદ અક્ષય ઠાતાં, હું જઉં તસ ભામણી. ૨
 તપની વિધિ રે, નિસણી નયરમાં ઘરઘરે;
 કેઈ નાર્યો રે, તપ કરવા મનશા કરે;
 નિજ ઘરમાં રે, પૂછી પૂછીને ટોલે મહો;
 ઈમ કરતાં રે, ત્રણસો વીચ ભઈ લોલો ૩

૧૧૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૪

૨. ભલો તપની કરણકારી, ધર્મતત્ત્વની બાણી એ;
 સુખ્ય શેઠાણી સખિયાં, કયું તાસ પ્રમાણ એ;
 ભોમીશય્યા પ્રક્ષ પાલે, દોષ ટાળે અભુતત્ત્વ;
 ઉભય કાલે પ્રતિકભવા, પાપ શમાવા તીવ્રતા. ૪
 કાઉસગય વહી રે, દીજયે પ્રમાણ ખમાસણાં;
 ત્રિહુ કાલે રે, દેવાધિદેવને વાંકણાં;
 ભલો પૂજા રે, નવ અંજી પ્રભુની કરે;
 જિન આણા રે, પક્ષ એક લગી શિર ધરે. ૫
૩. ધરે પ્રભુની આણા શિશે, ભણે વિવિધે પૂજાએ;
 ઇત્યાદિ તપ વિધિ સહિત કરતાં, કર્મ નાશે ધુજાએ;
 વહી શ્રાવણ ચોથથી, સંવત્સરી લગી રાખીએ;
 સકલ સાવજ કામ તણને, સત્ય સુખ તે ભાસીએ. ૬
 ઇણુ વિધિસ્તુ રે, એકણુ પક્ષ અતિકર્યાં;
 પશુર્ધરુ રે (૧૫), દિવસ ભલિ પરે નિગર્યાં;
 તપ પૂરણુ રે, વિધિ સહિતે કરીને રથાં;
 તપકારક રે, સહુનાં મન બહુ ઉમટયાં. ૭
૪. ઉમટયાં સહુનાં મન સુચંબા, ભકિત શુણુહુદયે ભર્યાં;
 બાણીએ જિનરાજને વચને, તપ કરી કેષ્ઠ નિસ્તર્યાં;
 હિવે મહિમા કરણુ કાજે, સજે વરગોડા શિરે;
 કલસ ત્રણુ શત વીશ ઉજ્જવલ, અખય અક્ષત લઈ ભરે;
 કંકુમાદિક ચકી પુંજ, પૂજી ફલ માહિ કરે;
 તેહ ઉપર ઠવી શ્રીફલ, વસ્ત્ર આચ્છાદન કરે. ૮
 નિલાં પીલાં રે, રાતાં વસ્ત્ર હીરાગલીં;
 કુંભ કુંભ પ્રતે રે, બાણો એકેકસુ મન રલીં;
 ત્રેવાસૂત્રની રે, કલસને આંધી રાખલીં;
 સોહાસણી રે, ચતુરા કલસ શીશે ધરી. ૯
૫. ધર્યાં શિશે કુંભ એટલે, સજન જન સહુકો મિલ્યાં;
 ખાલ પુન ઝોપાલ ખાલા, નિસૂણી જેવા ખલભદ્યાં;
 વરચક મંગલ તૂર વાજે, લેરી ભૂંગલ નાલ એ;
 અરહંગ માંદલ ગાંઝ ઝલરી, તાલ પુન કંશાલ એ. ૧૦
 વાણ પર રે, ધૂંશ નિશાણની ધોપના;
 વહિ વાનિત્ર રે, કેહિક દેશ વિલાયતનાં;
 ઇગિરેણુ રે કરી હરવેશ તે નવ નવા;
 તે વખવે રે, વાણંત્ર ઘણને એકમના. ૧૧

અંક ૬]

શ્રી શ્રેયાંસન્નિનમંદિર પ્રતિષ્ઠા સ્તવન

[૧૧૧]

- ૩૦ ઇકમનાં થઇને સહુ વજવે, સ્કાલ જન હરખીત ભયો;
સન્નિજત શૂપણ હય ગયાદિક, રૂપ્ય કનકાદિક મયો;
ભટ સુભટ થટ ધન ધરટ જોષા, પ્રબલ સામંત સૂર એ;
ગારદી તૂરકી અમ્પપાલા, ચઠયાં ચક્રિં પૂર એ. ૧૨
- વલી દૌતલ રે, હય થર્મ થઇ કરી ચાલતાં;
વારૂ ગયવર રે, સુંડ પ્રવંડ ઉલ્લાલતાં;
જરકશનાં રે, કશિત પલ્લાણુ સોહામણાં;
ગાવે ગૌરી રે, અંગલ હર્ષ વધામણાં ૧૩
- ૩૧ વધામણાં ગાજતી ગૌરી, જડિત કનકાભૂષણાં;
તે પેહરી ખાલા અતિ વિશાલા, હેમ મંકિત કંકણ;
નયરના શેકયા મોટા મોટા, અમર સૂત શમ ખની કરી;
કુમર કુમરી રથે એસે, કૃષ્ક ચક્રિયા ગજ તુરી ૧૪
- ચાંના પાલાખી રે, રથ ખગી ચ્યાર સોહતા;
છખીવંતા રે, વરજોડે મન મોહતા;
ચઢી જોવે રે, જલી ગોખ ઝરોખથી;
ભટકાલી રે, કૃષ્ક નર જોવે મોજથી. ૧૫
- ૩૨ મન મોજ શેંતી ક્રિયો ઉચ્છવ, ગયણુ ગર્ભરવ થયો;
તેહ ઉચ્છવ પેખવાને, મેઘ પિણુ ચઢી આવીયો;
મેઘ તવ આદેશ દીધો, શ્રમ શમન છાયા કરો;
ધન ઘટારૂપે છવ્યો અંબર, વરસીયો સુખ જલધરો. ૧૬
- તે દેખી રે, સુર સહુ અનમેષિક થયાં;
સુરનાં સુખ રે, દુઃખ કરીને તિણુ લેખળ્યાં;
વર નર ભવ રે, ધન્ય કરી માંચો સ્વરે;
નર ભવની રે, દેખી દેવ ઇચ્છા કરે ૧૭
- ૩૩ કરે ઇચ્છા અન્ય જણુ પિણુ મહા મોહોત્સવ દેખીને;
ધન ધન શ્રાવક ધર્મ એહવો, અપરથી કહો ક્રિમ ખને;
ઇલી છખીથી નયરમાં ફિરી, ગયા માણુક્યોકમાં;
એમ ઉત્સવ કયો મોટો, સુજસ વાધો લોકમાં. ૧૮
- ધર આવી રે, વારુ ક્રીધ પ્રભવના;
શ્રીફલની રે, શુદ્ધ પતાસાં સોહામણાં;
સાહામીવત્સલ રે, ભાવ થકી ક્રીધો વલી;
ખીનખાપની રે, દીધી હિલય જલી કોથલી. ૧૯

૧૧૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૪

૩. કૌશલ્યે લીધી શેભા લીધી, ચિનાઈ પ્યાલાં ફિરિ;
 રત્નત્રયી શુદ્ધિને કાળે, ત્રિભુ પ્રભાવનાં કરી;
 તિભુ સમે તપગચ્છ તણાં મંડાણુ, શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરુ;
 અહિ માસ ઠાયો રાજનયરે, પંડિતાં અલવશરુ ૨૦
 તિહાં રાખ્યાં રે, સંઘ બહુ આગ્રહ કરી,
 ઠવણ્યામાં રે, શેઠાણી હુષે કરી;
 તેને તેકયાં રે, ઢલ નિશાણુ સુવાજતે;
 વાસખેપને રે, મંત્ર સહિત કરી છાજતે. ૨૧
૪. છાજતે શ્રી સંઘ અહિવિધિ, સવિ દેશ વિદેશમાં;
 કરો એહવા કામ ઉત્તમ, ના પઠો સૈકલેશમાં;
 શ્રી જિન પ્રતિષ્ઠા તપોગચ્છ-વિધિ કરી હુસે ધણે;
 વરણ્યતાં તેા પાર ન આવે, લેશ લેરવચંદ બણો. ૨૨

ઠાલ : ૮ (લાલ ગુલાલ આંગી બની રે- એ દેશી)

- સોરઠા—નિસૂર્યો પૂર્વ સંબંધ, તેહથી શેઠાણી કર્યો;
 સુકૃત કમાઈ ભવિ કીજીયે રે, તેહમાં તપ દઠ રંગો લાલ;
 મુંદરીની પરી પામર્યો રે, શ્રી જિનધર્મ અભંગો લાલ;
 સુકૃત કમાઈ ભવિ કીજીયે રે. એ આંઠણી ૧
- રાજગૃહી પુર બણીએ રે, માગધ દેશ મઝારો લાલ;
 થંવર શેઠ વસે તિહાં રે, તેહની યુત્રી ઉદારો લાલ મું ૨
- મુંદરી નામ સોઠામણો રે, જિન મત તત્ત્વની બણો લાલ;
 પૂર્વ સુતપનાં પ્રભાવણી રે, પ્રગટયાં અક્ષય નિહાણો લાલ મું ૩
- શ્રી નાણી ગુરુજીને પૂછીયો રે, પ્રગટ નિહાણુ સ્વભાવો લાલ;
 ગુરુજી અતાવે જ્ઞાને કરી રે, અતીત અનાગત ભાવો લાલ મું ૪
- ગત ત્રિભુ ભવનાં ખતાવિયાં રે, સુખ દુઃખ પુન્યને પાપો લાલ;
 અક્ષયનિધિ તપથી થયો રે, પ્રગટ નિહાણુ પ્રતાપો લાલ મું ૫
- અપર કથા એહની ઘણો, ધર્મ વિનોદ વિલાસો લાલ;
 તેહ થકી તપ વિધિચું કીયો રે, પૂરવા મનઠાંની આશો લાલ મું ૬
- વક્ત્રી જિનશલા માંડી ભલી રે, જ્ઞાન આશાધન કાળે લાલ;
 કૃત્તાશાહની પોલમાં રે, આંધી પુન્યની પાળે લાલ મું ૭
- મોટો ણીબ દેરા તણો રે, ચાલે કામ અપારો લાલ;
 જેહની હુશ અજે ઘણી રે, તેહનાં કિયડાં મઝારો લાલ મું ૮
- ભત્રા નવાણુ કરવા તણી રે, વળી મન મોટી છે ખંત્યો લાલ;
 પ્રીરી પહુચ્યાર (૪૫) આગમ તહાં રે, ઉજમણાની અત્યંતો લાલ મું ૯

અંક ૬]

શ્રીશ્રેયાંસ જિનમંદિર-પ્રતિષ્ઠા સ્તવન

[૧૧૭]

એ સવિ તેહનાં પૂરસ્થે રે, વહિત શાસનદેવે લાલ;
 પિણુ તેહને એહિ જ આવીયો રે, ઉદયે ધર્મનો મેવો લાલ; સુ૦ ૧૦
 આજ ને કાલે છે સંધર્મા રે, દ્વીપક માન ઉભસો લાલ,
 ભેરવચાંદ જેહનો અછે રે, પ્રગટ અખંડ પરકાશો લાલ સુ૦ ૧૧

કાલ : કલસની (સમ દમ ખંતી તર્કા ગુણુ પૂર્ણ-એ દેશી; રાગ ધન્યસિરિ.)

સેવો શ્રી જિન ધર્મ સોભાગી રે, છાંડો સકલ પ્રમાદોલ,
 આપા સહિત કરો શુદ્ધ કરણી, જિમ ગુણકાણે વાધોલ.

સેવો શ્રી જિનધર્મ સોભાગી (એ આંકણી) ૧

કર ભેરી કહું ધરમી સજનાં, સૂણીયો અરજ ચિત્ત લાય:
 ભેલપમેં ગુણવંત સુજાની, કાલ વ્યતીતો બયલ સે. ૨
 છીજત છીન છીન આયુ સદાહિ, અંબલિ જલ જિમ મિતલ;
 કાલચક તારે શીશ ભમત હે, સૌવત કહાં તું અભીતલ. સે. ૩
 સમયમાત્ર પરમાઠ નિરંતરે, ધર્મ સાધના માંહીલ;
 અધિર રૂપ સંસાર લખીને, સજજન કરીયે નાહિલ. સે. ૪
 મેરા મેરા મ કરો વલ્લભ, તેરાં હે નહિ કોઇલ;
 બ્રાતાલ પરિવાર તણાં એ, મેલા હે દિન દોયલ. સે. ૫
 તન ધન ભોખન અસ્થીર કારમાં, સંધ્યા રંગ સમાનોલ;
 સકલ પદારથ છે સંસારિક, સ્વપ્ન રૂપ ચિત્ત બનોલ. સે. ૬
 એસા ભવ નિહારીને નિત્ય, કીજે જ્ઞાન વિચારલ;
 ન મીટે જ્ઞાન વિચાર વિના ક્યુ, અંતર ભાવ વિકારલ. સે. ૭
 ભવ પરિબ્રમણ કરતાં તુજને, મુશકીલ મિલિયો છે વેતલ;
 હિયે રામ જ કહું હો તુંમારે તો, ચેત શકે તો ચેતલ. સે. ૮
 ધન ધન શેઠ હઠીસીંહ સંધર્માં, ધન ધન જસૂ ધર નારીલ;
 ધન ધન રાજનયરનાં શ્રાવક, શાસનનાં હિતકારીલ. સે. ૯
 શેઠ પ્રેમાભાઈ તિલક તે પુરનો, ઉભય ઉમાભાઈ બણોલ;
 જેસિંધભાઈ પુન શેઠ શ્રીમાલી, મગનભાઈ પરિમાણોલ. સે. ૧૦
 સૂત્ર સિદ્ધાંતનાં બણુ સુણુહિ, શ્રીજિનપઠિમાના રાગીલ;
 નિવડ નિપુણ ધારી જિનમતનાં, દુઠ રંગી બઠભાગીલ. સે. ૧૧
 સકલ સંધ જયવંત પ્રવર્તો, રાજનયરનો વિશેષોલ;
 આજ ને કાલે શાસન દ્વીપાને, મન ધરી અધિક જગીશેલ. સે. ૧૨
 મેં પણુ સુજસ સુણુયો એ પુરનો, તેહવું પરતીક્ષ દીકુંલ;
 શર્કર પય મિશ્રિતથી અધિકો, લાગો મુજને મીકુંલ. સે. ૧૩

૧૧૪ |

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

વિર્ષ ૧૪

ધર્મધોષસૂરીનાં અલ્હમાંથી, નિઝી સાખા સુગણોલ;
 ફોલવચંદ શીશ મોતીચંદ, શીશ્ય લેરવચંદ બણોલ સે. ૧૪
 સંવત નંદ શરી પણુ ઈંદુ (૧૯૧૪), ભાદ્રવ કૃષ્ણ સુખાસોલ;
 તિથી એકાદશમી શુક્રવારે, વીરચ્યે સ્થ વિલાસોલ. સે. ૧૫
 મંદમતી કલોકાલ તણો હું; અદ્યબુદ્ધિ ગુણહીણુલ;
 તેહથી ભૂલ ચૂક કછું હોય તે, શુદ્ધ કીજો પરવીણુલ. સે. ૧૬
 હીનાધિક કથના કણુ યામે, કવિચણુપણાથી કીધીલ;
 તાસ મિચ્છામી દુષ્કર સુજને, યાજો પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધલ. સે. ૧૭
 જે એ બણુચ્યે શુણુચ્યે ભવિ, દેશ્યે તે રંગ રસાલાલ;
 અંધ સહિત શ્રી જિન શુણુ જાતાં, નીત નીત મંગલમાલાલ સે. ૧૮

॥ ઇતિ શ્રી રાજનધરપુરે, દંકશાલ મધ્યે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચૈત્ય

શેઠ ઉમાલાઇ કરાપિત તરય સંબંધ સંપૂર્ણ—સમાપ્ત ॥

॥ હૃદો ગાથા સર્વ ગાથા સંપૂર્ણ શ્રી રસતુ મંજલ ભવતુ ॥

સંવત ૧૯૧૬ના વર્ષે ઇતિહાસ માસે કૃષ્ણ પક્ષે તૃતીયો ત્રયોદશ્યાં
 લોમવાસરે લિપી સમાપ્ત લિપીકૃત ખાવાગિરલ. લેખકપાઠકશ્રિરં છયાતુ ॥

શ્રીરાજહર્ષવિરચિત

નેમિનાથ—કાગ

સં-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયલ. (ત્રિપુટી)

લોગી રે મન ભાવીયો રે, આયો માસ વસંતો રે કે;
 નરનારી બહુ પ્રેમસુ, કેલ કરે શુણવંતો રે,
 કાગ રમો મિલ બહવા (એ ટેક) (૧)

ગિરધર નેમ કુમારો રે કે, ઉધવલ મહસેનલ;
 મિલિયા હય દશારો રે, કાગ રમો મિલ બહવા. (૨)

બલભદ્રલ ઘોલે તિહાં રે, સાંબલ સારંગપાણી રે કે;
 ચાલો રે નંદનવન ભધએ, કેલ કરાં મન માની રે કે. કાગ (૩)

મોચાં માંગા આંબલી, મોરી દાડિમ દાખો રે કે;
 કાયલ કરઈ ટહુકઠા, બેઠી સરલે સાખો રે કે. કાગ (૪)

નાલેરી નીંચુ મણા રે, નહી નાર(મ) પારો રે કે;
 પાઠલ પરમલ મહમહે, તિહાં ભમર કરે શુંબરો રે કે. કાગ (૫)

- મરૂઓ દમણો માલતી રે, જંબુ જૂહી બાયો રે કે;
કુલી અંપો કેતકી, સહુ કુલી વનરાયો રે કે. કાગળ (૨)
- વારૂ વેસ વિરાજતા રે, સીસ સુરંગી પાગો રે કે;
અંપેલી પુલેલસુ, મુધઈ બીને વાધઈ રે કે. કાગળ (૭)
- શહિરિ અરધભ (?) મહકતા રે, કંઠ કુસુમરી માલો રે કે;
કાગ તણા વધિ કુટરા, ગાવે ગીત રસાલો રે કે. કાગળ (૮)
- છયલ છબીલા રાજવી રે, માનીતા મછરાલા રે કે;
સારેગ (?) સંખ પ્રજૂલસુ, ખેલે બાલા ગોપાલા રે કે. કાગળ (૬)
- આસ અવાસ તિહાં ઘણા રે, સીર સોનારા બખા રે કે;
પાખતિયા ઉભા રહઈ, હાથ પાનારા હાખા રે કે. કાગળ (૧૦)
- ગેહિરિ વિચ બે યાદવા રે, તિલુમેં માધવ માલુ રે કે;
નેમનગીને બાબુઈ, સજે કીરત ગાંઝી રે કે. કાગળ (૧૧)
- સોલ સહસ ગોપી મિલી રે, મનમોહન મહમાતી રે કે;
ધુમરિ ઘાલે ચિહું દિસઈ, નૃત્ય કરઈ શુભ ગાતી રે કે. કાગળ (૧૨)
- વાજે વીણાં વાંસકી રે, વાજે તાલ મુડંગો રે કે;
અંખ વાજે વે ચાલવે, ડક વાજે ઉછરંગો રે કે. કાગળ (૧૩)
- તાન સહિત સ્વર ચાલવેં રે, ગાંન કરે શુભમાલો રે કે;
માધવલ મન મોહિયો, વાજઈ વેણું કંઝાલો રે કે. કાગળ (૧૪)
- રામગરી મલયાંગરી રે, હરિસેના હરિસાલી રે કે;
ગાવે ગીત મુહામણા, હે તાલી મુખ વાહી રે કે. કાગળ (૧૫)
- હરિ બોલી હાંસો કરે રે, જઈ સેના તિહાં વારઈ રે કે;
પુઠિ રહી પહુ પાછલી, નેનઈ કાજલ સારે રે કે. કાગળ (૧૬)
- રૂખિમણિ ખેસઈ રામકા રે, હાસિત મુખી હિણાંખી રે કે;
જંબુવતી ભામાવતી, રંગમે રસ રાખી રે કે. કાગળ (૧૭)
- બોલે ભૂલી ભામની રે, ખલબદ્રલુખુ બોલઈ રે કે;
ગોઠ દીયો ગોપી બણી, કટિય પટકો તિહાં ખોલે રે કે. કાગળ (૧૮)
- નાખઈ અન્ન (અંતર કુમકુમા રે, નાખે શુભાખ અખીરા રે કે;
બીજે લોગીરા ચેલણા, બીજે ગોરીરા ચીરા રે કે. કાગળ (૧૯)

૧૧૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૪]

કેસર ઘોલ કપુરસું રે, ભામણિ બરિ બરિ ઢોટા રે કે;
 છયલ પુરૂષ છાંટઈ તિહાં રે, હસિ હસિ ઘે તાઢો રે કે. કાગળ (૨૦)
 છલ દેખી શણી કહે રે, સાંભલ કંત મુરારો રે કે;
 ઘણા દિવસે જાતા તુમ્હે રે, આજ આમારી વારી કે. કાગળ (૨૧)
 નાખઈ પિચકા પ્રેમકાં રે, અળીર શુભાલ ઉડાવે રે કે;
 રૂખીમણી ને અંદ્રાવણી રે, હરિને ઘણું હસાવે રે કે. કાગળ (૨૨)
 દેખી દેવર દૂરથી રે, હરિ ભામની ત્યાં આવે રે કે,
 નેમકુંવર ઉલો તીહાં, જંબુવતી યોલાવી રે કે. કાગળ (૨૩)
 લાજ મરાં ભરે ઢોઠમં રે, દેવર અતહું કુંવારો રે કે;
 વીણુ પરણ્યા હિવે નેમજી, નહી યોગ નીરધારો રે કે. કાગળ (૨૪)
 કુહ કપટ ભરાં કેલવી રે, નેમ વીવાહ મનાયો રે કે;
 રાજમતી પરણ્યાવશાં, મોરલીધર મન ભાળ્યો રે કે. કાગળ (૨૫)
 રાજવીએ મીલી રાજવી રે, કુંવર કુંવર વસીલા રે કે;
 ભામીનીસું મીલી ભામણી, ખેલે કાગ રસાલો રે કે. કાગળ (૨૬)
 જોરે જોરે જાહવા રે, જલધર વરણી દેહો રે કે;
 ગોપી વીચે વીજલો રે, સોહે અધીક સનેહો રે કે. કાગળ (૨૭)
 કાગ રમી ધરી આવીયા રે, સુખ વિલસે અસમાનો રે કે,
 હોડ કરે કાણુ જોહની રે, દિન દિન ચલતે વાનો રે કે. કાગળ (૨૮)
 રાજ કરે રણસોહજી રે, સખ જન મનહ સુહાયો રે કે;
 કીરત અંતુરતી (?) તેહને, જેહને શમ સખાયો રે કે. કાગળ (૨૯)
 સમુદ્રવિજય સુત નેમજી રે, જો કી સ [ય] લ પ્રતિપાલો રે કે;
 રાજહરખ ખહું પ્રેમસું, ગાયો કાગ રસાલો રે કે. કાગળ (૩૦)

॥ ઇતિ કાગ સંપૂર્ણ ॥

॥ સંવત ૧૮૦૭ ચૈત્ર વહી ૦) નાગપુર મધ્યે ॥

નોંધ:-આ સ્તવન કયા સંવતમાં ગન્યું, કયા ગામમાં રચાયું વગેરે કશી હકીકત સ્તવનમાંથી મળતી નથી. ભાષા આર્યી છે. કાગલું પરું વર્ણન આ સ્તવનમાં દેખાય છે. નાગપુર મધ્યે ૧૮૦૭ ના ચૈત્ર વહી અમાસે લખેલ હોય તેમ લાગે છે. પણી સ્તવનકારે પોતે જ લખ્યું કે ખીજા કોઈ મહાત્માએ એ કાંઈ જાણી શકાવું નથી. આ સ્તવન રાધનપુર અખપડોસો પોળના બંડારમાંની હસ્તપ્રત ઉપથી ઉતારી અહીં આપ્યું છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુએ તે બંડારના તપાસ કરવી.

ગુરુશિખરની પૃથ્વી પર

લેખક:—શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ ઝાકસી.

(ક્રમિક ૧૫૭ સ્ક્ર : ગર્તાકથી ચાલુ : આ અંકે પૂર્ણ)

મહાવીરદેવના કાળે ચાર મતો અને જાણીતા છ પંચપ્રવર્તકો હતા તે નીચે પ્રમાણે—

(૧) અજ્ઞાનવાદી (પેટા ભેદ ૬૭), (૨) ક્રિયાવાદી: (૧૮૦), (૩) અક્રિયાવાદી (૮૪), (૪) વિનયવાદી (૩૨). કુલ ૩૩૩.

(૧) અક્રિયાવાદ, નાયક પૂર્ણકાશ્યપ, (૨) નિયતિવાદ, નાયક મંખલી ગૌહાલક, (૩) ઉચ્છેદવાદ, નાયક અજિત કેશકમ્પલ (૪) અન્યોન્યવાદ, નાયક પદ્મકમ્પ્યાયન. (૫) ક્ષણિકવાદ, નાયક ગૌતમ શુદ્ધ. (૬) વિક્ષેપવાદ, નાયક સંજય વેલઠાપુત્ર. કહેવાતું તાત્પર્ય એટલું જ કે ઉપરના મતો એ બિન વિચારસરણી આશ્રયી હતા. બાકી જૈન દર્શનમાં એકમાત્ર સાંપ્રાણ્ય પ્રવર્તવું હતું, કેમકે યાની ભગવંત હતા અને સ્વાહવાદ રૂપી વિચાર-પદ્ધતિ હતી. ભગવંત મહાવીરની અનેકાંત દષ્ટિની વિચારણાથી ભારતવર્ષના મોટા ભાગમાં જૈન દર્શનની વિજયપતાકા ફરકી રહી હતી. ઐતિહાસિક નોંધથી સાબિત થયેલ છે કે—

“ સિચ્છવીઓ કુલીન ક્ષત્રિયો હતા એટલું જ નહીં પણ તેઓ આચાર-વિચાર જૈન હતા, ભગવાન મહાવીરના માતાપિતા શ્રીપાર્શ્વનાયના અનુયાયી હતાં, એ જ એમ પુરવાર કરે છે કે સિચ્છવીઓ વૈદિક ક્રિયાકાંડથી વિમુખ હતા અને એ જ કારણે મનુ વગેરેએ તેમને માલ (આર્ય) છતાં વૈદિક આચારને નહીં માનનારા) કહ્યા છે. ” એટલે મહારાજ આદિ એ કાળના સંખ્યાઅંધ રાજવીઓનો ધર્મ જૈન હતો. ‘યથા યાજ્ઞ તથા પ્રજા’ એ જનવાચકા મુજબ સહજ અનુમાની શકાય કે એ કાળે ‘જૈન’ જગતિ જ્ઞાસનમ’ પૂર્ણ રૂપે અમલી ગયું હતું.

સુમતિચંદ, આટલા જુદા જુદા ઉદ્દેશો પછી પૂર્વાકૃતિ કરતાં મારે બાર મૂકીને કહેવું જોઈએ કે અન્ય મતોની ટીકા કર્યા વગર આજના યુગના તમારા સરખા ઊંચી કેળવણી લેનારા પૂરી ખંતથી વીતરાગ ધર્મનો અભ્યાસ કરે, એમાં ઊંડા ઊતરે જુદા જુદા પ્રસંગે કહેવામાં આવેલો ખામતોની અપેક્ષાને જામે રાખી તાજા મેળવે તે આજના વિજ્ઞાન યુગમાં અન્ય કોઈ દર્શન કરતાં વિશ્વમાં શાંતિ પાથરનાર અને સાચી આઝાદી સમજવનાર જૈનદર્શન વધારે હકદાર છે. એની એક જ વાત અને તે એ કે આત્મા, પ્રગતિ સાધતો ‘મહાત્મા’ અને પૂર્ણતા મેળવી ‘પરમત્મા’ યાને ઈશ્વર થઈ શકે છે. આ હક્ક પ્રત્યેક જીવ માટે સ્વીકારણીય છે. ભાઈ, તારે પણ જિનોકત નિમ્ન કેમ ખ્યાનમાં રાખી, ક્યાપને ઓછા કરતા, દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપ ત્રણ વિષયમાં પ્રગતિ સાધતા આમળ વધવું. પંચ સમવાયના યોગે સુકિતદાર એથી ઊપડશે જ.

ભવિતવ્યતા યોગે અકામ નિર્જરાએ કર્મ અપાવતાં એ પુદ્ગળપરાવર્ત કાળ સંસાર બાકી રહે ત્યારે જીવ આસ્તિકપણે જિનમાર્ગ સન્મુખ થાય. પછી જીવ ઊંચો આવતો જ્યારે ઠોઠ પુદ્ગલપરાવર્ત સંસાર રહે ત્યારે જિનોકત માર્ગમાં રુચિવંત થાય. જ્યારે એકે પુદ્ગલપરાવર્ત સંસાર રહે ન્યારે જીવ માર્ગનુસારીપણું પામે, મૈત્રાદિક દષ્ટિ

૧૧૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૪

પ્રગટે અને ન્યાયસંપન્ન વિભવાદિ પત્રીશ્ચ ગુણુ યુક્ત ધાય. પછી અનુક્રમે મિથ્યાત્વ મોહનીયની મંદતા કરતો જીવ અર્થપુદ્ગલપગવર્ત કાળમાં આવે ત્યારે આર્પદેશ, ઉત્તમ જૈનકુળ સંપન્ન થઈ સદ્ગુરુના ઉપદેશથી અથવા સહજ સ્વભાવે કોઈ નિમિત્ત પામી યથા-પ્રવૃત્તિકરણ કરી ઉન્નવળ એવા પોતાના આત્મવીરોક્ષારાસથી ખીણું અપૂર્વકરણ કરે, અર્થાત્ રામ દ્વેષ રૂપી મંચીનો ભેદ કરે. આ ભૂમિકા મહત્વની ગણાય છે.

મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મની સાત પ્રકૃતિને ઉપશમાવર્તા અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશી, અંતરકરણ કરી સમ્યગ્ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરે, એનું નામ જ માર્ગપ્રાપ્તિ.

સાત પ્રકૃતિમાં અનંતાનુમંથી ક્રોધ, માન, મામા અને લોભરૂપ ચાર કષાય અને મિથ્યાત્વ, મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વ રૂપ ત્રણ મોહની ગણાય છે.

માની બગવતે માનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોમાં મોહનીય કર્મને રાજ્ય તરીકે દર્શાવ્યું છે. એની સ્થિતિ પણ સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની ઠક્કી છે, જે ખાકીના સાત કરતાં અતિ મોટી છે. જ્યાં જીવ એના ઉપર વિજય મેળવતો આબળ વધવા માંડે અને સાચી શ્રદ્ધા અને પૂર્ણ ખંતથી એ પાછળ મંડયો રહે ત્યાં એ પૌદ્ગલિક કર્મની તાકાત ઘટવી શરૂ થાય. એના પરની જીવ એટલે ખાકીના સાતની ગિધાડી શરણાર્ગત સમજી લેતી.

યુરુદ્ધેવ, થોડા સમયમાં આપે અને મુદ્દાની વાતો સમજાય એવી રીતે ઠક્કી દેખાડી છે. જૈનધર્મ અંગે ઊગતી પ્રજામાં જે કેટલીક ઉપેક્ષાવૃત્તિ દૃષ્ટિગોચર થાય છે એમાં એક કારણ રૂપે, સમજવનાર યાને ચાલુ દેશકાળની પદ્ધતિથી એ ગહન વાતોને સરળતાથી ત્રણ ઉતારનારનો અભાવ છે. આપ સાહેબ, શરૂઆતમાં વાત થઈ તે મુજબ લેખમાળા શરૂ કરશો તો અમારા જેવાને ઘણો લાભ થશે.

બાઈ! માનીએ દાકું હશે તે બનશે. અભિલાષા તો છે જ. આજે તો સાથે જ આ શાશ્વતગિરિની પગથી વટાવી શ્રી યુગાદિ જિનેશને ભેટીશું. (સંપૂર્ણ)

ચિત્રાવેલી, ચિત્રવલ્લી, ચિત્ર(ક)લતા અને ચિત્રકુંડલિકા

(લેખક—પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

આ વિશ્વમાં અમલકાની વસ્તુઓનો અને વાતોનો કંઈ તોટો નથી. આત્મા જેવા સચેતન પદાર્થોની અશ્વયંબનક શક્તિઓ—શ્લેષિઓની વાત ખાણુ પર રાખીએ તો પણ પુદ્ગલની શક્તિએ જેવી તેવી નથી. 'તેજમનતૂરી' જેવા ધૂમનો પણ જે પ્રભાવ હોય તો વનરપતિઓના—ઓષધિઓ વગેરેના પ્રભાવનો—તો વાત જ શી કરવી? સમરાઈમ્યચરિય (ભાગ ૬, પૃષ્ઠ ૫૦૨) માં હરિકદ્રસુર એ કહ્યું છે કે “અચિત્તો હિ મણિમંતોસહીળં પમાવો.” આ જ ઠક્કીકત હુપદેવકૃત રેતનાવસિ (અંક ૨, પૃ. ૨૬) માં નીચે મુજબ દર્શાવેલ છે:—

“ અચિન્ત્યો હિ મણિમંત્રૌપધોનાં પ્રમાવ: ”

આમ માણુ, મંત્ર અને ઔષધિઓનો પ્રભાવ ચિંતવો ન શકાય એવો છે.

આ પૃથ્વી ઉપર જન્મ જન્મની વનરપતિઓ જેવાય છે. અર્જુન, કશ, મનિયા, આમણી, નલ, યુગ્ન, મુસ્તા, વીહિષ, રતંબ ઇત્યાદિ એમ ઘાસ પણ કેટલાયે પ્રકારનું ભોજી છે વેલો પણ વિવિધ શુભોવાળો નજરે પડે છે. અહીં હું એક વેલનો—લતાની વાત

અંક ૬] ચિત્રાવેલી, ચિત્રવસ્ત્રી, ચિત્ર(ક)શ્વતા અને ચિત્રકુંડલિકા [૧૩૬

વચારું છું. આ વેલને ગુજરાતીમાં 'ચિત્રાવેલી' કહે છે, સંસ્કૃતમાં એને ચિત્રવસ્ત્રી તેમ જ 'ચિત્રશ્વતા' કહે છે.

શુભવિજયના શિષ્ય પદ્મિત્રી-વિજયે વિ. સં. ૧૨૮૭માં દિવાળીને દિવસે દ્વાદશાવ્રતપૂજા રચ્યા છે એમાં પાંચમા વ્રતની પૂજાને અંગેની ઢાલની અતિમ કહીમાં 'ચિત્રાવેલી' નો ઉલ્લેખ છે. પ્રસ્તુત પદ્મિત્રી નીચે મુજબ છે:—

“ ધન શેઠ ધરી ધનધાન, ચિત્રાવેલીને પરિવરી રે,
શુભવીર પ્રભુને ધ્યાન, જાતેણે શિવસુન્દરી રે.—૫ ”

વિશ્વવિજયમણિએ પદ્મજોસવણકૃપ્ય ઉત્તર સંસ્કૃતમાં સુમેધિકા નામની ટીકા વિ. સં. ૧૬૯૬માં રચી છે. એમાં એમણે નેમિતાયના અધિકારમાં (પત્ર ૨૩૫ આમાં) કાળી અને મુદ્ગશાળી એજો અશ્વાવનાં ચિત્રવસ્ત્રીની નોંધ લીધી છે. વિદેશમાં એ લોકોકત એમણે નિમ્નવિખિત પાશ્ચિ અવતરણ દ્વારા રચ્ય કરી છે.

“ મૂ ૧ ચિત્તવહિ ૨ અગુરુ ૩ કાથૂરી ૪ ઘણ ૫ કળીણિગા ૬ કેસા ૭।
કાલવહ ૮ મસી ૯ રચણો ૧૦ કલિણા ૧૧ અગમ્પ્રકલા ॥ ”

અર્થાત (૧) પૃથ્વી, (૨) ચિત્રવસ્ત્રી, (૩) અગુરુ યાને અષ્ટર, (૪) કરતૂરી, (૫) ધણ, (૬) આખની કીકો, (૭) કેસા, (૮) કસેટી, (૯) શાહી અને (૧૦) રાત્રી એ કાળાં અને અમૂલ્ય દ્રવ્યોનાં છે.

ઉપર્યુક્ત અવતરણ કર્તાનું છે તે જાણવું આશી રહે છે. એ ગમે તે કૃતિનું હો પણ એ પદ વિ. સં. ૧૬૯૬ કરતાં એક એ સદી બેટલી નો જૂની કૃતિનું હશે જ એમ લાગે છે.

અર્થાદીપિકા રત્નશેખરસરિએ વિ. સં. ૧૪૬૨માં રચી છે. એમાં પરિપ્રહનિરમણ વ્રતને અંગે શ્રેષ્ઠી ધનની કથા છે. એમાં બાર વર્ષના દુકાળની અને વસ્તુઓના ભાવ વધતા બતાની વાત આવે છે. એ વેળા કેષક પક્ષીના મુખમાંથી ધનની આમળ કાળાં ચિત્રલતા પડે છે. એને ઝોળખીને ધાન્ય વગેરેમાં શેઠે એના દુકાળો નાખ્યાં, એથી એ ધાન્યાદિ અક્ષય જનાં—કેને કયાં ખૂટે નહિ એવાં બન્યાં.

કૃષ્ણ ચિત્રકલતા—રત્નમંડનમણિએ સુકૃતસાગર નામનું કાવ્ય રચેલું છે. એના ત્રીજા તરંમર્માના પેઠાની ભાગ્યપરીક્ષાને લગતા પ્રખંધમાં અનેક દુર્લભ વસ્તુઓ ગણાવતાં 'કૃષ્ણ ચિત્રકલતા' પણ ગણાવાઈ છે કે જે 'ચિત્રાવેલી' જ છે. પ્રસ્તુત પદ નીચે મુજબ છે:—

‘ દુષ્પ્રાપાં નૃપ ! કૃષ્ણચિત્રકલતા-સ્પર્શોપલ-સ્વર્ગસદ્—
રત્ન-સ્વર્ણનુ-કુત્રિકાપણ મરુતકુમ્ભા ગિરાં મૂરહઃ ।
ધેનુઃ કામધુગ-લુકાન્ત-યુગલીમુક્તાફલાંમ્મસ્તર—
વ્યાધામશ્વનિ વેદ્યકારિ રસયુગ્મદિવ્યત્રિરેલાદયઃ ॥ ૧૦૪ ॥

ચિત્તયલયા (ચિત્રકલતા)—જ્યોતિંદસરિએ વિ. સં. ૧૧૭૬ પછી પરંતુ ૧૨૮૬ની પૂર્વે રચેલા હુમોરમંદમંદન નામના નાટકના ત્રીજા અંકમાં પૃ. ૨૮ માં નીચે મુજબનું પદ છે:—

કો તુહ વિણ સુસમત્યા દત્થં હમીરઅદિમુદો ફુરદે ? ।
ત્રિણ કાલચિત્તયલયં કો જલપૂરસ્સ સંમુદં ચહદ ? ॥ ”

અમ અહી કાળી ચીત્રકલતાનો ઉલ્લેખ છે એટલું જ નહિ પણ જાળના પૂરની સામે એ ચડી શકે છે એમ એનાં વિશિષ્ટ શક્તિનો પણ નિર્દેશ છે.

૧. હમીરમદદનની એક તાકવ્રત પ્રત સં. ૧૨૮૬માં લખાયેલી છે.

૧૨૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૪

રત્નમંડનમણિએ વિ. સં. ૧૫૧૯ પહેલાં રચેલી ઉપદેશતરંગિણીના લખલાખ અંતિમ ભાગ (પત્ર ૨૭૦) માં કૃષ્ણ ચિત્રકવલીનો ઉલ્લેખ છે. પ્રસ્તુત પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

“ ઘુમણિ-સ્પર્શવાષાણ—દક્ષિણાવર્તશઙ્કલવત્ ।

કૃષ્ણચિત્રકવલ્લોવ લાભદં જિનશાસનમ્ ॥

આ પ્રમાણેના ઉલ્લેખો ઉપરથી ક્વિત થાય છે કે ગુજરાતી ચિત્રાવલી, સંસ્કૃત ચિત્રકલ્પતા અને પદ્ય ચિત્રકવલી તેમજ ચિત્રકલ્પા એ એક જ પરત્વનાં વિવિધ નામો છે. વળી આ ચિત્રાવલીનો પૂર્ણ કાળો છે.

હવે હું ચિત્રકુણ્ડલિકા વિષે કેટલોક ઉલ્લેખ કરું છું, જેથી એને જ ચિત્રાવલી માનવી કે કેમ તે વિચારી શકાય.

ચિત્રકુણ્ડલિકા—જિનમંડનમણિએ આદ્યગુણમેણિસંપદ્ધિ માને આદ્યગુણ-વિવરણુ નામનો ગ્રન્થ વિ. સં. ૧૪૯૨થી ૧૪૯૮ના માત્રામાં રચ્યો છે. એના પત્ર ૫ આ. ૬ અર્થમાં રંક શેઠની કથા છે. એ શેઠ ઘી વેચનારીની પાસેથી જાને ઘી તોળતો. તેમ જાને ઘી ખૂટતું ન હતું. એ જોઈ ઘીના વાહણ્યની નીચે કૃષ્ણચિત્રકુણ્ડલિકા હોવાનો નિર્ણય કરી એણે એ લાઇ લીધો આ જ હકોક્ત રંક શેઠના પ્રત્યક્ષ પ્રખ્યાત્યવિનતા-મણિમાં એના કર્તા મેરુવું અચૂતએ આપી છે. આ કૃતિ વિ. સં. ૧૩૬૧માં રચાય છે. ભાષાંતર દુર્ગાચંદ્ર શાસ્ત્રીએ ગુજરાતીમાં કર્યું છે, સાથે સાથે એમણે ટિપ્પણો પણ આપ્યાં છે. પૃ ૨૨૬-૭ માં ટિપ્પણ દ્વારા એમણે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“ ચિત્રક તો એક વનસ્પતિ (ચુ. ચિત્રો) નું નામ છે. કાળાં પુલ્કવાળી એની જાતને કૃષ્ણચિત્રક કહી શકાય પણ કૃષ્ણ ચિત્રક કુણ્ડલિકા શું? ગુજરાતી ‘કુંડળી’ ઉપરથી આ આખો શબ્દ કોઈ જ્યોતિષની આકૃતિ (Astrological Diagram) નો વાચક છે એમ ટોની કહે છે.

ચિત્રકુણ્ડલિકા પણ ચિત્રાવલીની જેમ કાળી છે. આ જાનેના નામમાં પણ ‘ચિત્ર’ છે એ પરત્વું સામ્ય છે. એ ઉપરથી એ જાને એક માનવા આપણે પ્રેરાર્થએ તો કેમ?

ચિત્રાવેલીની જે અક્ષયતા ઉદ્ભવે છે એ વાન વિચારતા સર્વ પાસેથી સુધિષ્ટિરને અક્ષય પાત્ર મળ્યું હોવાની હકીકત યદ આને છે. આ હકીકત મહાભારતના વનપર્વ અખ્યાય ૩ શ્લોકે: ૫૩-૫૪ માં છે. વિષેશમાં અહીં કહ્યું છે કે આ પાત્ર તાંબાનું છે, અને દ્રૌપદી ભોજન કરી રહે એણે પછી અન્ન રરેતું નથી.

અંતમાં આ લેખ પરત્વે જે પ્રશ્નોના ઉત્તર જાણી રહે છે તે પ્રશ્ન રજુ કરી આ લખુ લેખ હું પૂર્ણ કરું છું.

(૧) ચિત્રાવલી કે એના પર્યાયરૂપ કોઈ શબ્દ કઈ અર્થેન કૃતિમાં છે? એ કૃતિ કેટલી પ્રાચીન છે?

(૨) ચિત્રાવેલીના સ્વરૂપ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકાશ પાડનારા ઉલ્લેખો મળે છે? એ હોય તો તે શા છે?

(૩) ચિત્રકલ્પતા તે જ ચિત્રાવેલી છે એમ માનીએ તો વિ. સં. ૧૨૮૬ પહેલાંની ક્ષેત્ર કૃતિમાં એને વિશે ઉલ્લેખ છે?

(૪) ચિત્રકુણ્ડલિકા વિષેના ઉલ્લેખ વિ. સં. ૧૩૬૧ પહેલાંની કોઈ કૃતિમાં મળે છે ખરો અને હોય તો એ ક્ષેત્ર?

ગોપીપુરા, સુરત, તા. ૧૪-૧૨-૪૯

१३ आदीश्वर फाग दि. ज्ञानभूषण (अनेकान्त वर्ष ४)

१४ नेमि वसंत फाग दि. विद्याभूषण (दि. पंचायती मंदिर, दिल्ली)

इनके अतिरिक्त कहीं कहीं धमालकी भी फागु संज्ञा पाई जाती है। धमाल अब भी होलीमें सर्वत्र गाई जाती है। राजस्थानी एवं हिन्दी में कई जैनेतर धमाले प्राप्त हैं। राजस्थानमें धमाले डफके साथ भी गाई जाति हैं। जैन धमालो में निम्नोक्त ज्ञात हुई हैं—

- १ नेमिनाथ धमाल गाथा ४९ ज्ञानतिलक (हमारे संप्रहमें)
- २ स्थूलिभद्र धमाल—फाग (गाथा १०७) माल (,)
- ३ नेमिनाथ धमाल, गाथा ६५ माल जै. गु. क. भा. ३ पृ. ४१६।
- ४ अष्टादभूति धमाल कनकसोम (सं. १६३८) (हमारे संप्रहमें)
- ५ आर्द्रकुमार धमाल ,, (सं. १६४४) ,,
- ६ चेतनपुद्गल धमाल बूचा जैसलमेर भंडार
- ७ ढमाल (दि०) (अनेकान्तमें)

उपर्युक्त सूचीसे एक नयी बातका पता चलता है कि श्रे. समाज की भांति दि. साहित्य में भी फाग और धमाल संज्ञावाली रचनायें प्राप्त होती हैं।

यहां यह स्पष्टीकरण कर देना आवश्यक है कि कई रचनाओं की संज्ञा प्रतिलेखकोंने अपनी सूचिके अनुसार दे दी है, जैसे आर्द्रकुमार धमाल को कहीं धमाल लिखा है तो कहीं धवल। कभी कभी एक ही रचनाका विभिन्न प्रतियों में धवल, धमाल, फाग, विवाहला, सन्धि आदि मनमानी संज्ञा पाई जाती है। इसी प्रकार उन्हींको कहीं रास, चौपड़, सञ्जाय आदि भी लिखा है। बहुतसी रचनाओंमें ग्रन्थकारोंने उसकी संज्ञा सूचित नहीं की और न ऐसी रचनाओंका कोई खान लक्षण व एकरूपता पाई जाती है अतः रचनाओंको वास्तविक संज्ञाओंके सम्बन्ध में निश्चिततया कुछ कहा नहीं जा सकता।

कतिपय फागु काव्योंका अध्ययन कर पं. अंबालाल प्रेमचन्द शाहने उनका जो लक्षण बतलाया है वह फागु संज्ञक बहुतसी रचनाओं में घटित नहीं होता; यद्यपि उनकी संज्ञा "फागु" स्वयं ग्रन्थकारकी हीं दी हुई मिलती है। वास्तवमें प्रत्येक संज्ञावाली जितनी रचनायें उपलब्ध हा उनका संप्रह कर स्वतंत्र रूपमें प्रकाशित किया जाय तभी विशेष विचार किया जा सकता संभव है।

29/10/16
 Shri Jaina Saiya Prakashna. Regd. No. B. 3801. श्री जैन सत्य प्रकाशना

इरेके वसाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना त्रय विशेषांके

(१) श्री महावीर निर्वाण विशेषांक

भगवान महावीरस्वामीना जवन संबधी जनेके बेभोथी
 समूह अंक : मूल्य ७ आना (टपालपर्यंतो ओके आतो वडु).

(२) द्वीपोत्सवी अंक

भगवान महावीरस्वामी पछीना १००० वर्ष पछीना सातसो वर्षना जैन
 इतिहासने जगता बेभोथी समूह सचित्र अंक : मूल्य १०० इपिया.

(३) कुमांक १०० : विक्रम-विशेषांक

जमाद विक्रमादित्य संबधी ऐतिहासिक बिलबिल बेभोथी
 समूह २४० पानतो इणदार सचित्र अंक : मूल्य १०० इपिया.

श्री जैन सत्य प्रकाशना ये विशिष्ट अंके

[१] कुमांक ४३-जैनदर्शनमां मांसाहार होवाना आक्षेपाना
 जवाजइप बेभोथी समूह अंक : मूल्य २२ आना.

[२] कुमांक ४५-ड. स. श्री डेमचंद्राचार्यना जवन संबधी
 जनेके बेभोथी समूह अंक : मूल्य त्रय आना

कान्ची तथा पाकी हाइलो

'श्री जैन सत्य प्रकाशना'नी त्रीण, पांचमा, आठमा, एकमा,
 जमिबारमा पारमा तथा तेरमा वर्षनी कान्ची तथा पाकी हाइलो तेवार
 के मूल्य इरेके कान्चीना ये इपिया, पाकीना अठो इपिया

—सथो—

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशना समिति
 जेसिंगलार्थनी वाडी, बीकानरा, अमरावाड.

मुद्रक:-भजनलार्थ ठोटाभाई देसाई. श्री वीरविजय प्री-टींग प्रेस, सलापोस कोसरोड,
 पो. जौ. नं. ६ श्री लकितमार्ग कार्यालय-अमरावाड. प्रकाशक:-श्रीमन्दास जोडणदास साह.
 श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशना समिति कार्यालय, जेसिंगलार्थनी वाडी, बीकानरा रोड-अमरावाड.